

In het kader van de stabiliteitswerken aan de Sint-Martinuskerk van Meise (provincie Vlaams-Brabant) voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv van 30 mei tot 8 juli 2011 een archeologische opgraving uit in en rond het gebouw. Opdrachtgever was de gemeente Meise. Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorschriften opgesteld door Onroerend Erfgoed, dat adviseerde dat een onderzoek voorafgaand aan de werken diende uitgevoerd te worden. Het doel was hierbij om het bodemarchief dat verstoord zou worden volledig op te graven en tegelijk op enkele strategische plaatsen een zicht te krijgen op de staat van de funderingen van de kerk. Verspreid over het terrein werden 13 putten aangelegd. Eveneens werd een prospectie uitgevoerd van de familiecrypte Roose – de Beaufort, heren van het kasteel van Bouchout.

De bevindingen tonen het rijke verleden van de Sint-Martinuskerk aan. In de toren werden verschillende bouwfasen van de westelijke torenmuur vastgesteld. Opmerkelijk is dat deze op een bepaald moment bijna een halve meter in westelijke richting werd opgeschoven. Mogelijk was een eerste toren al aanwezig in de 12de eeuw. Op de aansluiting van de zuidbeuk met de bergplaats naast de toren werd een muur aangetroffen die deel uitmaakte van een ouder kerkvolume. Ook werd vastgesteld dat het baptisterium en de noordbeuk steeds één bouwkundig geheel hebben gevormd. Daarnaast werden bij de archeologische werkzaamheden 32 skeletten aangetroffen.

BASISRAPPORT

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING

MEISE SINT-MARTINUSKERK (prov. VLAAMS-BRABANT)

BASISRAPPORT

Monument
Vandekerckhove

Auteur: Bert HEYVAERT
Redactie: Bert ACKE

Monument Vandekerckhove nv
Oostrozebekestraat 54
8770 INGELMUNSTER

Afdeling Archeologie
Rapport 2013/03

Figuur 1 op schutblad: Algemeen zicht op de toren van de Sint-Martinuskerk.

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Opgraving ☒		Prospectie ☐	
Vergunningsnummer: 2011/150			
Datum aanvraag: 15/04/2011			
Naam aanvrager: HEYVAERT Bert			
Naam site: Meise, Brusselsesteenweg			
Naam aanvrager metaaldetectie: BRACKE Maarten			
Vergunningsnummer metaaldetectie: 2011/150 (2)			
Opdrachtgever:		Gemeente Meise Tramlaan 8 1861 Meise	
Uitvoerder:		Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster	
Bevoegde Vlaamse overheid:		Marc Brion en Els Patrouille (erfgoedconsulenten, Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant)	
Bevoegde Intergemeentelijke Archeologische Dienst:		/	
Projectleider:		Bert Acke	
Leidinggevend archeoloog:		Bert Heyvaert	
Archeologisch team:		Jan Bellemans, Eline Van Heymbeeck, Sharon Van Hove	
Plannen:		Bert Heyvaert, Sharon Van Hove	
Conservatie:		Ansje Cools	
Materiaaltekeningen:		/	
Start veldwerk:		30/05/2011	
Einde veldwerk:		08/07/2011	
Wetenschappelijke begeleiding:		/	
Projectcode:		MESM11	
Provincie:		Vlaams-Brabant	
Gemeente:		Meise	
Deelgemeente:		Meise	
Plaats:		Brusselsesteenweg 1	
Lambertcoördinaten:		X: 47126; Y: 180400	
Kadastrale gegevens:		Meise, Afdeling 1, Sectie G, Percelen 111B en 112	
Beheer opgravingsdata:		Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster	
Beheer vondsten:		Gemeente Meise Tramlaan 8 1861 Meise	
Titel:		Archeologische opgraving Meise Sint-Martinuskerk (prov. Vlaams-Brabant). Basisrapport.	
Rapportnummer:		2013/03	
Contact:		info@monument.be; T: +32 51 31 60 80	

1. INHOUDSTAFEL

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS.....	2
1. INHOUDSTAFEL	3
2. INLEIDING	5
3. GEOGRAFISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING.....	7
4. HISTORISCHE SITUERING.....	9
4.1. GESCHIEDENIS VAN DE GEMEENTE EN DE PAROCHIE	9
4.2. GESCHIEDENIS VAN HET KERKGEBOUW	13
5. ONDERZOEKSMETHODE	19
6. BESCHRIJVING VAN DE AANGETROFFEN SPOREN, STRUCTUREN EN VONDSTEN	21
6.1. PUT 1	21
6.2. PUT 2	24
6.3. PUT 3	28
6.4. PUT 4	30
6.5. PUT 5	32
6.6. PUT 6	37
6.7. PUT 7	41
6.8. PUT 8	43
6.9. PUT 9	45
6.10. PUT 10	54
6.11. PUT 11	56
6.12. PUT 12	62
6.13. PUT 13	66
6.14. CONCLUSIE.....	68
6.15. FAMILIECRYPTIE HEREN VAN BOUCHOUT	70
7. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK	79
8. ALGEMEEN BESLUIT	81
9. LITERATUUR.....	83
10. BIJLAGEN	85

2. INLEIDING

In het kader van de stabiliteitswerken aan de Sint-Martinuskerk van Meise (provincie Vlaams-Brabant) voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv van 30 mei tot 8 juli 2011 een archeologische opgraving uit in en rond het gebouw. Opdrachtgever voor het onderzoek was de gemeente Meise. De opgraving werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorschriften opgesteld door Onroerend Erfgoed, dat adviseerde dat een onderzoek voorafgaand aan de werken diende uitgevoerd te worden. Het doel was hierbij om het bodemarchief dat verstoord zou worden volledig op te graven en tegelijk op enkele strategische plaatsen een zicht te krijgen op de staat van de funderingen van de kerk.

In dit basisrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek voorgesteld. In enkele inleidende hoofdstukken worden de geografische, bodemkundige, historische en archeologische situering van het terrein toegelicht, alsook de gebruikte methodologie bij het onderzoek. Vervolgens worden de resultaten besproken en wordt een interpretatie gegeven aan de aangetroffen sporen en vondsten. Als besluit volgt een synthese van de resultaten met aanbevelingen voor eventueel verdere onderzoeksdaden. Het geheel wordt verduidelijkt door middel van kaarten en foto's. Als bijlage zijn de gedigitaliseerde overzichtsplannen opgenomen. Bij het rapport hoort een DVD met daarop alle foto's, de plannen, de veldtekeningen, de inventarissen en de digitale versie van deze tekst.

Langs deze weg wordt eveneens dank betuigd aan volgende personen en instanties die zorgden voor een aangename samenwerking en bijdroegen tot het vlotte verloop van het onderzoek: kerkfabriek Sint-Martinus en gemeente Meise, pastoor Jan Lagae, Jef De Cuyper, Jef Heyvaert, José-Anne de Molina, architect Dirk Geeroms, prof. dr. Dionys Van Gemert, Marc Brion en Els Patrouille (Onroerend Erfgoed), Yannick Devos (ULB) en de collega's van Monument Vandekerckhove nv die instonden voor de stabiliteitswerken.

3. GEOGRAFISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING

De gemeente Meise situeert zich ten noorden van Brussel in de provincie Vlaams-Brabant (zie figuur 2). De fusiegemeente telt 18500 inwoners en is 34,82km² groot. De site van de Sint-Martinuskerk staat op een kleine heuvel, die het dorpscentrum van Meise domineert. Deze heuvel vormt de bovenkant van een helling die stijgt vanuit het noorden, tot een hoogte van +48,43m TAW aan de ingang van het gebouw.

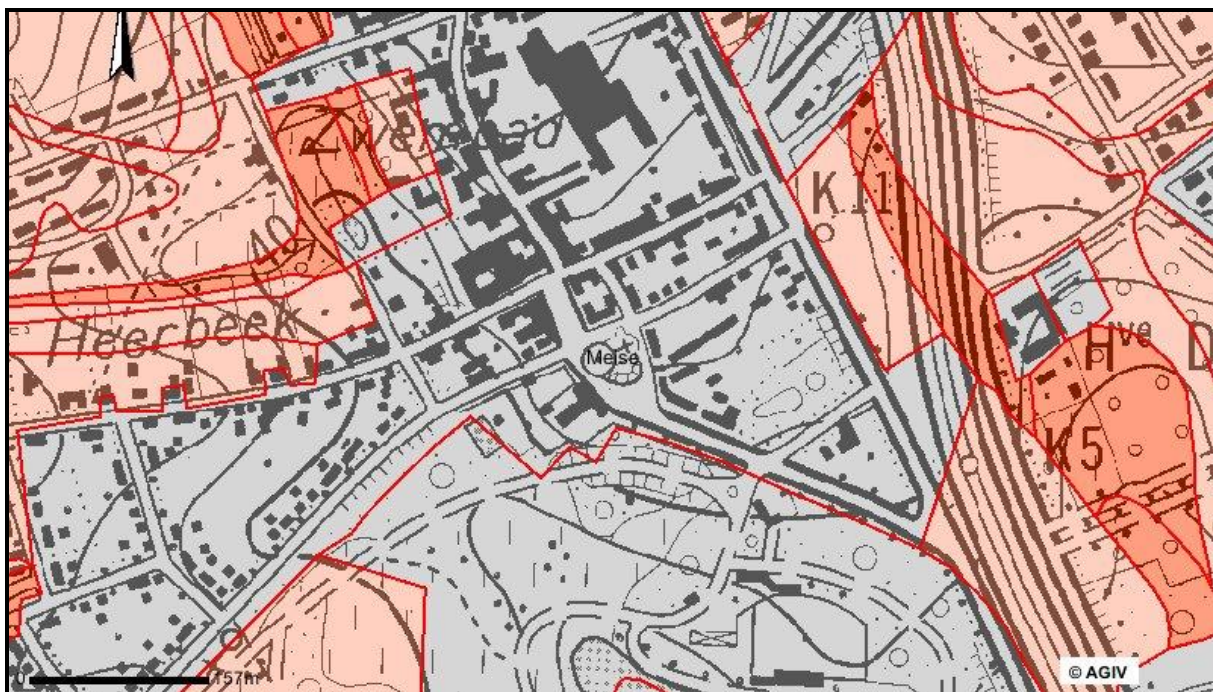
De dorpskern van Meise is gelegen op de rand van het Brabants plateau, in licht heuvelend gebied (zie figuur 3). De bodemsamenstelling van de kerkheuvel zelf is op de bodemkaart niet na te gaan (zie figuur 4), maar de gronden ten noordwesten (Heerbeek) hebben een Apb(c) en Acp0 samenstelling: droge tot matig droge leembodem zonder profiel. Ten zuidwesten (Nationale Plantentuin) bestaat de ondergrond uit een droge leembodem met textuur B horizont (Aba1).

Figuur 2: Ligging van de site (© <http://www.ngi.be>).

Figuur 3: Situering van de site op het digitaal hoogtemodel (© <http://www.agiv.be>).

Figuur 4: De bodemkaart met centraal de Sint-Martinuskerk (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be>).

4. HISTORISCHE SITUERING

4.1. Geschiedenis van de gemeente en de parochie

Over de vroegste oorsprong van Meise is bijna niets geweten. Volgens sommigen zou de naam Meise afkomstig zijn van het Latijnse *mansus*, *mansio* of *huis* – *hof*. Een stap in de richting van een Gallo-Romeinse oorsprong is bij sommige heemkundigen dan ook vlug gemaakt. Hiervoor bestaat evenwel geen enkel materieel bewijs. Zeker is wel dat het dorpscentrum van Meise een vrij strakke, planmatige perceelsontwikkeling toont. Dit kan in verband worden gebracht met de aanwezigheid van het Hof te Meise (zie figuur 5), dat al zeer vlug een stempel kan hebben gedrukt op de dorpsontwikkeling.¹

Meise was gedurende het grootste deel van haar geschiedenis stevig ingebed in het Land van Grimbergen. De Ridders van Meise, waarvan Gerardus de Menza in 1154 als eerste werd genoemd, waren vazallen van de heren van Grimbergen (de familie van Berthout).² Tijdens de volle middeleeuwen stond veel in het teken van de politieke machtsstrijd tussen de heren van Grimbergen en de hertogen van Brabant. Dit culmineerde in het midden van de 12de eeuw in de Grimbergse oorlog. Alhoewel Meise de Berthouts steunde, werd op laste van de hertog van Brabant vlakbij de dorpskom omstreeks 1150 het kasteel van Bouchout gebouwd. Het moest als schild dienen tegen de macht van Grimbergen. Uiteindelijk moesten de heren van Grimbergen en hun bondgenoten het onderspit delven tegen de hertogen. In 1288 vochten de ridders van Meise dan ook mee aan de kant van de hertog in de slag van Woeringen en profiteerden ze mee van de algemene Brabantse bloei in de 13de en de 14de eeuw.³

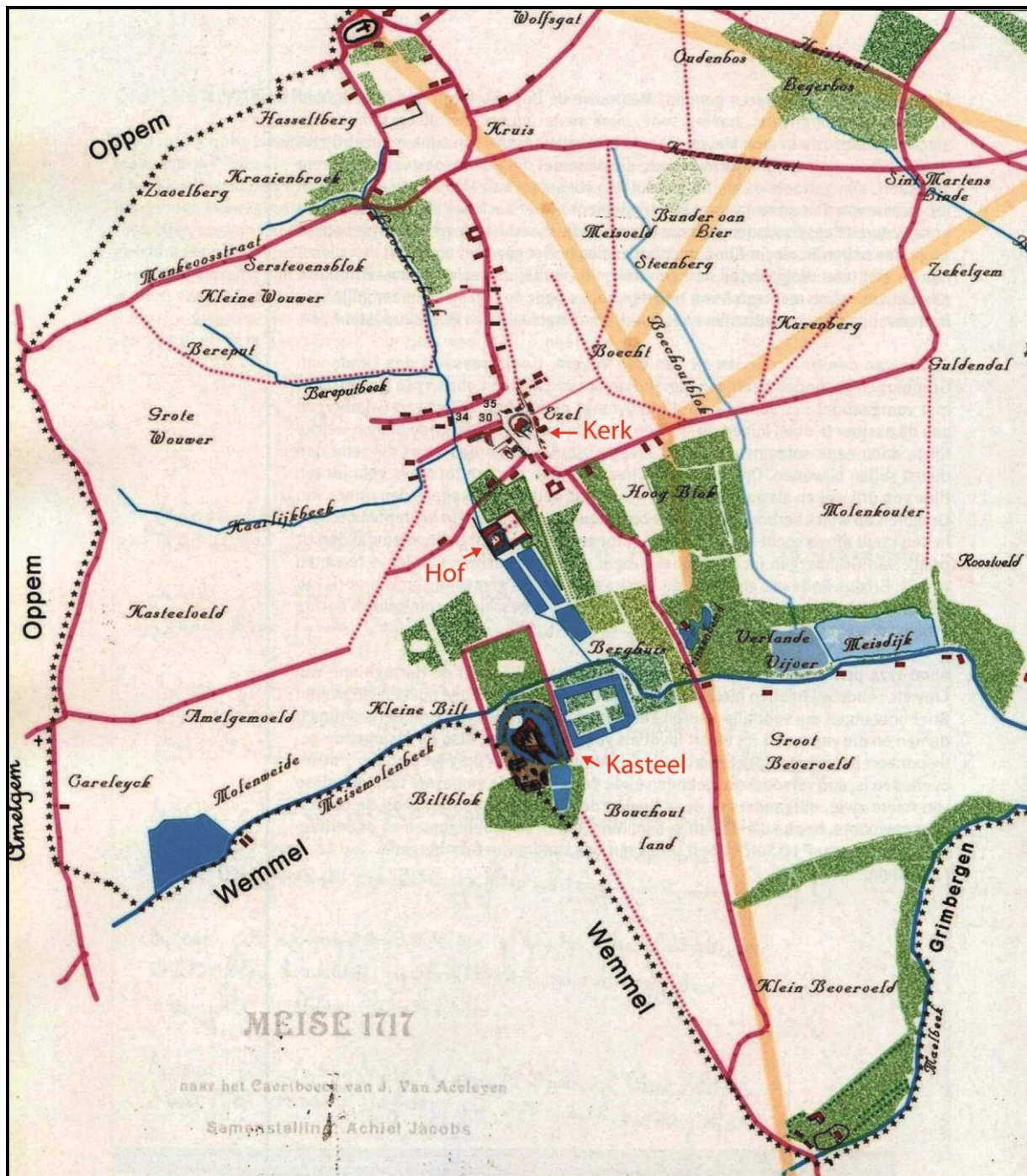
In deze context dient ook de vroege evolutie van de parochie van Meise te worden geplaatst. Ze zou volgens Jan Verbesselt⁴ waarschijnlijk ontstaan zijn als een *vicus*parochie, die rechtstreeks afhing van de bisschop van Kamerijk en niet van een lokale grondheer. De parochie zou ontstaan zijn rond de 7de of 8de eeuw. In de 10de eeuw zou ze compleet onder het gezag van de heren van Meise zijn geplaatst, die ze tot het begin van de 12de eeuw als eigenkerk (domaniaal bezit) beheerden.

¹ <http://blog.seniorennet.be/erfgoedmeise/archief.php?startdatum=1300057200&stopdatum=1300662000>

² HEYVAERT, J. *Meise van oorspong tot 1940*, p. 44.

³ http://www.meise.be/Geschiedenis_heemkunde; HEYVAERT, J. *Meise van oorspong tot 1940*, p. 44; NOPPEN, C. *De heren van Boechout en hun Waterburcht te Meise*.

⁴ VERBESSELT, J. *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13^e eeuw*.

Figuur 5: Schematische historische kaart van Meise in 1717, naar het kaartboek van J. Van Acoleyen. Onder de Sint-Martinuskerk (centraal) is eerst het 'Hof te Meise' te zien en daaronder het kasteel van Bouchout (© HEYVAERT, J. Meise van oorsprong tot 1940)

De invloed van de heren van Grimbergen op Meise moet echter tijdens het begin van de 12de eeuw zo groot zijn geworden, dat de Berthouts erin slaagden om in 1110 het hele kerkelijke bezit van Meise met bijhorende inkomsten over te dragen aan de kerk van Grimbergen, die in 1127 een Norbertijnerabdij werd. Dit patronaat zou eeuwenlang standhouden. Vanaf het begin van de 13de eeuw moet het zijn doorgegroeid naar een personaat, of een volledige incorporatie bij de abdij. Daardoor beheerde deze het volledige parochiewezen van Meise en beschikte ze vrij over de inkomsten en offeranden. Daarenboven werd de bediening uitgeoefend door Grimbergse Norbertijnen. Tot 1826 oefenden zij bediening en beheer van de Sint-Martinusparochie uit. Hierbij nam de abdij het recht van toezicht op het beheer van de parochie over van de bisschop.⁵

Een opmerkelijke casus is de vermeende rol van Meise als moederparochie voor Grimbergen en Strombeek tijdens de vroege en volle middeleeuwen. Een moederparochie had niet alleen een toezichtsrol, maar bezat ook meer rechten. Zowel A. Wouters⁶ (1972) als J. Verbesselt (1964) waren de mening toegedaan dat Meise deze functie had vervuld. J. Heyvaert (2005) maakte een bondige en genuanceerde synthese van deze materie. Alhoewel het vaststaat dat de parochie van Meise een zeer vroege oorsprong kende, wordt haar rol als moederparochie enkel door indirecte bronnen gestaafd. Vast staat dat de heren van Grimbergen vanaf de 10de eeuw hun kerk onder de vleugels namen. Indien Meise de rol van moederparochie had, dan was deze op dit moment al uitgespeeld. Zeker is dat hierover nog heel wat onduidelijkheid bestaat.⁷

De invloed van de abdij zorgde voor de bloei van Meise en zijn gehuchten in de 13de en 14de eeuw. Vanaf de 13de eeuw werd ook een schepenbank ingesteld, die tijdens de rest van het *ancien régime* actief bleef. Ze bestond uit een zevental gegoede burgers, die werden gekozen door de heren van Grimbergen. Zij verleenden omstreeks dezelfde periode ook een keure, die de voorrechten en vrijheden van Meise duidelijk vastlegde. Een meier behartigde ter plaatse hun belangen.

Daarnaast is het van belang te wijzen op de twee kastelen op grondgebied Meise, die historisch naast elkaar waren gegroeid. Het Hof te Meise werd bewoond door de ridders van Meise en was steeds nauw betrokken bij het bestuur. Het kasteel lag op een boogscheut van de kerk, werd een aantal malen herbouwd en uiteindelijk in 1944 door brand vernield en niet meer heropgebouwd. De locatie ligt vandaag binnen het domein

⁵ HEYVAERT, J. *Meise van oorsprong tot 1940*, pp. 76-77.

⁶ WOUTERS, A. *Histoire des environs de Bruxelles*.

⁷ HEYVAERT, J. *Meise van oorsprong tot 1940*, p. 78.

van de Nationale Plantentuin. Iets verderop hadden de heren van Bouchout hun eigen kasteel. Buiten een beperkte zeggenschap in de rechtspraak mengden zij zich minder in de gemeenschap. Vanaf de 18de eeuw was er een zekere toenadering tussen de families van de toenmalige kasteelheren. Het kasteel van Bouchout maakt vandaag deel uit van de Nationale Plantentuin.⁸

In 1559 ging de parochie met het Concilie van Trente over naar het nieuwe bisdom Mechelen. Rond deze periode werd ook de kerkfabriek opgericht. Oorlogen, plunderingen, hand- en spandiensten aan wisselende partijen, hongersnood en ziekten kenmerkten de periode van de tweede helft van de 16de tot een goed stuk in de 18de eeuw. Vooral de 80-jarige Oorlog, die eindigde in 1648 met de Vrede van Munster, moet voor Meise vrij ingrijpend zijn geweest. In 1684 en 1695 staken Franse troepen het dorp in brand. Tussen 1713 en 1792 was ook Meise onderdeel van de Oostenrijkse Nederlanden. Op de periode van de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-48) en de Brabantse omwenteling (1789) na, was dit een rustige, voorspoedige tijd. Na de middeleeuwen ging het wereldlijke gezag in Meise over van de ridders op de families Van Immersele, Vander Ee en Vander Linden, allen eigenaars van het Hof te Meise.

Grote politieke veranderingen kwamen er in Meise op het einde van de 18de en het begin van de 19de eeuw. De onlusten tussen Oostenrijkers en Fransen in de periode 1792-1795 betekenen voor Meise opnieuw plunderingen en vernielingen. In 1795 werden de Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk ingelijfd. De Fransen veranderden het rechterlijke en bestuurlijke systeem ten gronde. Er werd een gemeentebestuur ingesteld en Meise werd ingedeeld bij het Dijledepartement. Het meest ingrijpend was de afschaffing van de kloosterordes en de confiscering van de kerkelijke goederen. Gezien de invloed van de abdij van Grimbergen op Meise schudde dit de machtsverhoudingen heftig door elkaar. Na de Belgische onafhankelijkheid bleven de Franse administratieve wijzigingen min of meer behouden. Meise kwam zo, wereldlijk en kerkelijk, definitief los uit het Land van Grimbergen en werd een volwaardige gemeente in de provincie Brabant (later Vlaams-Brabant).⁹ In 1977 fuseerde Meise met Wolvertem en Oppem om de nieuwe fusiegemeente Meise te vormen.

⁸ HEYVAERT, J. *Meise van oorsprong tot 1940*, p. 331.

⁹ HEYVAERT, J. *Meise van oorsprong tot 1940*, pp. 60-67.

4.2. Geschiedenis van het kerkgebouw

Alhoewel de parochiale geschiedenis van Meise in de loop der jaren heel wat inkt liet vloeien, is er over de geschiedenis van de Sint-Martinuskerk zelf vrij weinig bekend. De meest complete studie is op de dag van vandaag de historische nota van architectenbureau Dirk Geeroms die in kader van het huidige restauratiedossier werd opgesteld. De geschiedenis van het huidige gebouw is vrij goed gekend maar over haar voorgangers zijn er enkel veronderstellingen. In dit bondige overzicht wordt enkel gefocust op de ruwbouw, die voor het archeologisch onderzoek het meest relevant is.

De inventaris van het bouwkundig erfgoed beschrijft de huidige kerk als een gebouw met *“Symmetrisch uitgewerkte plattegrond: ingebouwde westertoren met doopkapel ten noorden en toegang tot de toren ten zuiden, driebeukig schip van twee traveeën (eerste helft 17de eeuw), licht uitspringende dwarsbeuk (16de eeuw) en koor van twee traveeën met driezijdige sluiting (eerste helft 16de eeuw). Latere sacristieën ten noorden en ten zuiden.”*¹⁰ De gebouwen zijn grotendeels opgetrokken uit zandsteen met grote kalkfractie, o.a. ontgonnen in Grimbergse steengroeves.

Her en der wordt in publicaties naar voor geschoven dat er reeds in 684 een houten kerkje, gewijd aan Sint-Martinus, op de huidige kerkheuvel werd gebouwd. In de 10de eeuw zou begonnen zijn met de bouw van een stenen kerk, die in de 11de eeuw ook een stenen toren kreeg. Deze zou evenwel los hebben gestaan van de kerk.¹¹ Deze hypothesen lijken te zijn geconcludeerd uit de historiek van de kerkparochie. Sluitende bewijzen zijn evenwel niet voorhanden. Brokstukken van de Romeanse kerk zouden gevonden zijn door Dr. Verbesselt, die dit echter nooit documenteerde.¹²

Dat de kerkgeschiedenis vooral vanaf de 16de eeuw beter is gekend lijkt alles te maken te hebben met de overheveling van de parochie in 1559 naar het bisdom Mechelen. Het archief dat vanaf dat moment werd bijgehouden is vrij goed bewaard en omvat o.a. de dekenale visitatieregisters, die ook de staat van het kerkgebouw behandelen.¹³ Ook het abdijarchief van Grimbergen bevat enige gegevens over de evolutie van het kerkgebouw.

¹⁰ <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/40152>

¹¹ http://www.meise.be/Geschiedenis_heemkunde

¹² GEEROMS, D. *St. Martinuskerk van Meise*.

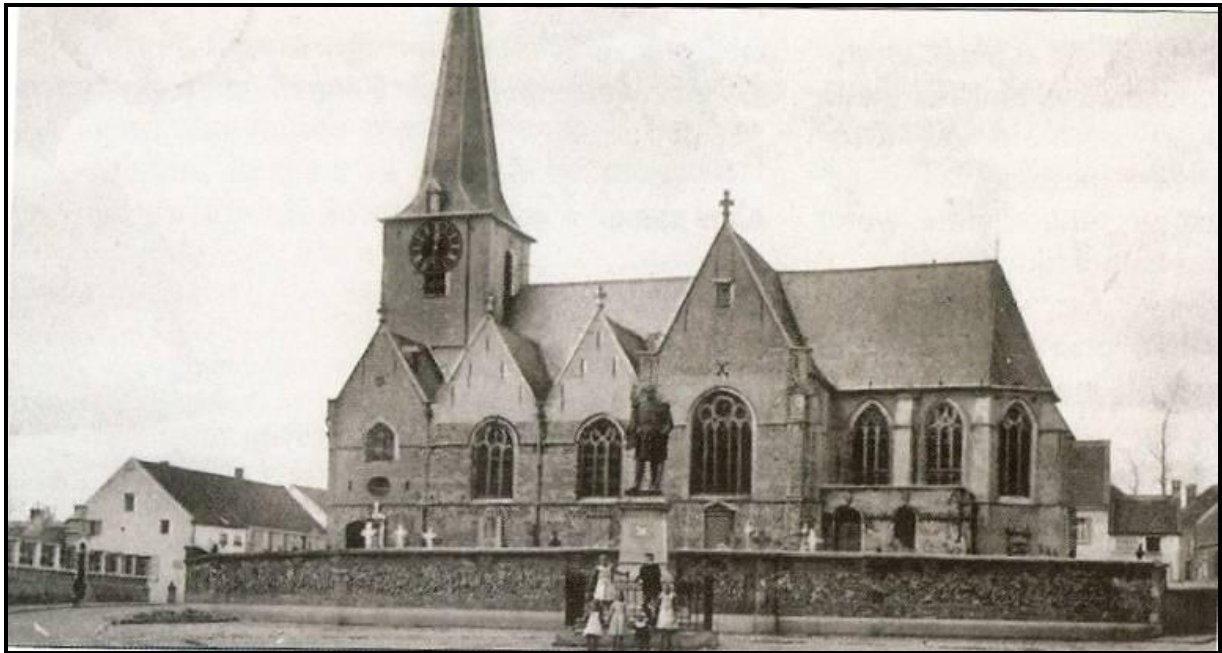
¹³ HEYVAERT, J. *Meise van oorsprong tot 1940*, pp. 76-77.

Figuur 6: De kerk in het begin van de 20ste eeuw, zicht op de noordzijde en de voorgevel (© HEYVAERT, J. *Meise van oorsprong tot 1940*).

Er is alleszins consensus over het feit dat de huidige configuratie haar oorsprong vond in de 16de eeuw. Bouwtechnische details laten vermoeden dat rond 1500 zou begonnen zijn met de bouw van het koor. In 1564 werd er eveneens gewag gemaakt van bouwwerken aan de kerk en de toren in het bijzonder. In 1598 zou er twee maanden aan de toren zijn gewerkt.¹⁴ Sluitstenen in het schip vermelden de datum 1626 voor het gewelf van de middenbeuk en de data 1631 voor de linker- en 1642 voor de rechterzij-

¹⁴ GEEROMS, D. *St. Martinuskerk van Meise*.

Figuur 7: De kerk in het begin van de 20ste eeuw, zicht op de zuidgevel (© HEYVAERT, J. *Meise van oorsprong tot 1940*).

beuk. Het eerste stuk van de driedelige zuidgevel (zie figuur 7), dat zich tegen de zuidelijke torenmuur bevindt, vertoont enige anomalieën. In vergelijking met de rest van het schip zijn de ramen anders geplaatst. Mogelijk is ook een bouwnaad aanwezig. Deze aspecten zouden erop kunnen wijzen dat dit onderdeel van het gebouw later werd bijgebouwd.

De ingrijpende werken aan de kerk in de eerste helft van de 17de eeuw waren zonder twijfel te wijten aan de vernielingen die de kerk onderging tijdens de 16de-eeuwse godsdienstoorlogen. In 1566, 1593 en 1598 zou de kerk zwaar beschadigd zijn geweest. Op het einde van de 16de eeuw stond ze jarenlang vervallen en in onbruik. Zowat het hele gebouw werd nadien zwaar hersteld. De toren kreeg ook een uurwerk en twee nieuwe klokken.

Eén van de eerste gedetailleerde iconografische bronnen is een schilderij van de dorpskern dat rond 1670 zou zijn geschilderd door Mathias van Helmont (zie figuur 8). Het hangt vandaag in de voormalige pastorie.¹⁵ Hierop is inderdaad te zien dat de kerk haar huidige vorm heeft. Enkel de toren ziet er anders uit: de spits heeft een andere vorm en de openingen komen qua grootte en positionering niet helemaal overeen met

¹⁵ <http://blog.seniorennet.be/erfgoedmeise/archief.php?ID=91>

Figuur 8: Detail uit het titelloze werk van Mathias van Helmont (1670) (© gemeente Meise).

het hedendaagse gebouw. Opvallend is ook dat de artiest heel wat rood heeft gebruikt in de gevel van de toren, wat kan wijzen op het gebruik van baksteen. De huidige toren bestaat volledig uit natuursteen.

In 1735 werd de toren tijdens een storm zwaar beschadigd. Algemeen wordt aangenomen dat deze toen bijna volledig werd herbouwd. Sommige auteurs interpreteren de duidelijke bouwnaden van de toren in de voorgevel als zijnde het gevolg van deze herstellingen. Dat deze echter ook het gevolg zouden kunnen zijn van een geleidelijke inkapseling van de toren door de zijbeuken van het schip dient ook als mogelijkheid te worden beschouwd.

De huidige theorie stelt dat de toren tot de 17de eeuw gescheiden was van het koor. Architect Dirk Geeroms heeft in zijn historische nota inderdaad enkele plausibele elementen kunnen aanhalen die deze these bijtreden. Vanuit bouwhistorische hoek zijn dit vooral de aanwezigheid van een oudere zuidelijke toegang, de jongere merkstenen in het schip, een vernoeming als *belfroy* en de manier waarop schip en koor naar de toren

lijken ‘toegegroeid’ te zijn.¹⁶ Vanuit archeologisch perspectief is het Romaanse gebouw in deze theorievorming echter de grote afwezige. Dat van het Romaanse schip in het huidige gebouw niets meer overblijft lijkt vrij zeker. De vraag blijft echter of er in de Romaanse periode een verbinding was tussen toren en schip en hoe dat laatste eruitzag. Van een organische groei van het Romaanse naar het huidige gebouw zijn nergens sporen te vinden, noch in het gebouw zelf noch in de archieven. Dirk Geeroms oppert in dit verband dat het schip in vroegere periode zou kunnen zijn afgebroken om op latere datum heropgebouwd te worden.¹⁷

Op de overgang van de 19de naar de 20ste eeuw werd de kerk grondig gerestaureerd. Onder andere de gewelven, muren, pilaren en kapitelen kregen een grondige opknapbeurt. In 1949-1950 waren er opnieuw werken aan de kerk. Deze focusten enerzijds op het herstel van delen van toren (toevoegen galmgaten), dak en topgevels. Anderzijds werden de funderingen van de zuidkant van het schip verstevigd en werd er een stookplaats uitgegraven. Beide ingrepen hadden een zware weerslag op het bodemarchief. De stookplaats werd uitgegraven aan de noordzijde van het koor. Zowel aan de binnen- als aan de buitenkant van de zuidmuur van het schip werd over een lengte van 16m en een breedte van 2m een funderingsplaat gegoten tot onder de fundering. Grafstenen en grafkelders werden weggehaald. Er kan vanuit worden gegaan dat het bodemarchief hier dus tot op de moederbodem werd verstoord.¹⁸

Onder het koor bevindt zich een crypte, die voorbehouden is aan de heren van Meise. Ze dateert van ongeveer 1500 en is toegankelijk via een luik in de vloer van de sacristie. Vanaf 1755 kregen ook de bewoners van het kasteel van Bouchout de toelating om in een crypte te worden begraven. Tot dan beschikten achtereenvolgens de families Van Immersele, Vander Ee en Vanderlinden over het gebruik ervan.

Verder waren er ook in de kerk zelf heel wat begravingen. Bijna alle zerken werden echter weggenomen of verplaatst in 1787, wanneer de lemen vloer werd overdekt met blauwe steen. Afgaande op een onvolledige lijst die op dat moment werd opgesteld en op de nog overblijvende grafzerken, ging het onder andere om mensen van het Hof ter Hasselt, een kasteeltje buiten Meise, maar ook om leden van de familie Vander Ee, die nochtans het voorrecht van begraving in de crypte genoot.

¹⁶ GEEROMS, D. *St. Martinuskerk van Meise*.

¹⁷ GEEROMS, D. *St. Martinuskerk van Meise*.

¹⁸ GEMEENTEARCHIEF MEISE. Restauratie van de parochiale Sint-Martinuskerk. Beschrijving bestek, opsomming van de meest dringende werken en benaderende beraming van de onkosten.

Ook over het ontstaan van het kerkhof, dat naast het gebouw op de kerkheuvel ligt, is weinig geweten. Opvallend is dat op het schilderij van 1670 geen kerkhof te zien is. Het werk toont de kerkheuvel, afgezoomd door een laag muurtje met rondom de kerk enkel bomen. Waarschijnlijk gaat het hier echter om 'artistieke vrijheid' en was er weldegelijk op dat moment al een kerkhof aanwezig, dat organisch rondom de kerk is gegroeid. De muur rondom de kerk werd later verhoogd en uiteindelijk afgebroken in 1958. In 1936 werd de nieuwe begraafplaats van Meise langs de Van Doorslaerlaan in dienst genomen. Wanneer de laatste graven op het oude kerkhof verdwenen is niet geweten.¹⁹

Figuur 9: Werken aan de voorkant van de kerk in 1949-1950. Voor de kerk ligt een kasseien plaveisel. Achteraan zijn nog verschillende grafstenen te zien (© gemeente Meise).

¹⁹ HEYVAERT, J. *Meise van oorsprong tot 1940*, pp. 76-77 & 105-133.

5. ONDERZOEKSMETHODE

Voorafgaand aan het archeologisch onderzoek werd een bureaustudie uitgevoerd waarbij zoveel mogelijk publicaties over de geschiedenis van de kerk werden geraadpleegd. Aan de hand hiervan kon een synthese worden gemaakt van de huidige stand van zaken omtrent de geschiedenis van het gebouwenbestand.

Oorspronkelijk werden er 12 opgravingsputten voorzien op de plaatsen die zouden verstoord worden door de geplande stabiliteitswerken. Hiervan werden twee maal 2 vlak naast elkaar gelegen opgravingsputten samengenomen tot 1 werkput, wat uiteindelijk resulteerde in 10 putten. Hiervan waren er 4 tegen de binnenkant en 6 tegen de buitenkant van de kerk geplaatst. Op vraag van de architect werden nog 3 putten tegen de buitenkant van het gebouw aangelegd om de funderingen op gerichte plaatsen te onderzoeken. De totale oppervlakte die werd opgraven kwam zo op 36,83m² te liggen. Alle opgravingswerken werden simultaan uitgevoerd met de restauratie van de kerk. Voor de ligging van de putten wordt verwezen naar het overzichtsplan achteraan het rapport. Na afloop van de archeologische opgravingen werd bij toeval nog een crypte ontdekt onder het koor. Deze werd onderzocht, gefotografeerd, schematisch ingetekend en gedocumenteerd.

Binnenin het gebouw werd de tegelvloer uitgebroken, waarbij de tegels in de mate van het mogelijke werden gerecupereerd. Aan de buitenkant werden eventuele verhardingen uitgebroken. Daarna werd manueel verdiept tot op het eerste relevante archeologische niveau. De vlakken en archeologische sporen, evenals de profielen van de muurfunderingen en de bodemprofielen werden schoongemaakt, gefotografeerd, beschreven en ingetekend op schaal 1/20. Voor elke sleuf en put werden meerdere hoogtemetingen ten opzichte van de Tweede Algemene Waterpassing uitgevoerd. Voor de registratie van de sporen en het benoemen van de foto's werd de benaming MESM11 (MEise Sint-Martinus 2011) gebruikt. De spoornummering begon bij elke put en sleuf telkens opnieuw vanaf spoor 1 of S1. De te onderscheiden lagen in de profielen werden als laag beschreven en niet als spoor (laag 1 of L1, L2,...) en zijn als dusdanig opgenomen in de spoorinventaris. Tevens werd de uitgegraven grond uit de putten die zich in het gebouw bevonden laagsgewijs onderzocht met de metaaldetector

De vondsten die aan het oppervlak of bij de coupes en profielen werden aangetroffen, werden volgens context ingezameld en voorzien van fiches met daarop de vermelding van het put-, spoor- en vondstnummer en een korte beschrijving van de aard van het materiaal. De vondstnummering gebeurde wel doorlopend voor alle putten.

De aangetroffen skeletten werden voorzichtig blootgelegd, gepositioneerd op plan en schematisch ingetekend op schaal 1/10. Per skelet werd een skeletfiche ingevuld. Vervolgens werden ze gelicht, gewassen en geïnventariseerd.

Na het veldwerk werd van start gegaan met de vondstverwerking en de rapportage volgens de vastgelegde richtlijnen. De spoorformulieren, de vondstenlijst, de fotolijst en de tekeningenlijst werden samengebracht in een digitale inventarislijst. De vondsten werden gewassen, gedroogd, onderworpen aan een basisdeterminatie en verpakt volgens de regels van de kunst. Fragiele vondsten zoals munten werden in het laboratorium gereinigd en geconserveerd.

Vervolgens werd overgegaan tot het digitaliseren van de grondplannen, de profielen en enkele coupetekeningen met behulp van de programma's Autocad en Illustrator. Als laatste werd het rapport geschreven.

6. BESCHRIJVING VAN DE AANGETROFFEN SPOREN, STRUCTUREN EN VONDSTEN

6.1. Put 1

- **Algemeen**

Put 1 bevond zich tegen de buitenkant van de noordgevel van het schip, ongeveer 5m verwijderd van de hoek van de noord- en voorgevel. De put werd aangelegd in een T-vorm, met de basis van 0,98m tegen de kerkmuur. Op ongeveer 0,64m van de muur verbreedde de put naar ongeveer 1,64m. De totale lengte was 1,60m. Rondom de put bedroeg de hoogte van het maaiveld +48,43m TAW. Een eerste onderzoeksvlak werd aangelegd op een maximum diepte van 0,40m onder het maaiveld (+48,03m TAW). De put werd conform de afspraken tot een maximumdiepte van +47,33m uitgegraven. Het noorden van de put bleek zwaar verstoord te zijn door de aanwezigheid van een waterafvoersysteem, dat intact werd gelaten.

- **Voornaamste sporen**

Op ongeveer 0,10 à 0,20m onder het maaiveld werd een eerste uitsprong van de noordelijke kerkfundering waargenomen met een breedte van 0,10m. Op 0,40m onder het maaiveld bevindt zich een tweede uitsprong van 0,18m. In totaal bedraagt de uitsprong van de funderingstand (S1) op deze plaats daarmee ongeveer 0,28 à 0,30m. De muurfundering is hier in goede staat en opgetrokken uit kalkzandsteenbrokken met formaat tussen 10,0 x ? x 5,0cm en 35,0 x ? x 10,0cm, gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig bruine kalkmortel.

Aangebouwd tegen S1 werd op 0,23m onder het maaiveld (+48,20m TAW) de bovenkant van een goed bewaarde bakstenen fundering (S2) waargenomen. Deze was 0,20m hoog bewaard en bestond uit 2 lagen bakstenen met formaat 19,0 x 9,0 x 5,0cm en 15,0 x 7,5 x 4,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met zeer harde, weinig zandige, licht gelig bruine kalkmortel met kalkstippen. Waarschijnlijk ging het hier om de fundering van een grafsteen. In de put werd de structuur over een oppervlakte van 0,32 x 0,60m waargenomen. Deze loopt evenwel nog door onder het oostprofiel.

Figuur 10: Overzicht van put 1 met rechts de funderingstand S1 en aangebouwd de bakstenen fundering S2.

Figuur 11: Overzicht van put 1 met links skelet 2 en rechts op de bodem skelet 3.

Op ongeveer 0,80m diepte (+47,62m TAW) werd in het westen van de put een gedeelte van een skelet blootgelegd (skelet 2 - S5, westoost oriëntatie). Dit skelet bleek voor een deel vergraven te zijn bij een andere inhumatie (skelet 3 - S6, westoost oriëntatie), die zich net iets noordelijker zo'n 0,20m dieper bevond (+47,42m TAW). Dit skelet is voor het grootste deel overbouwd door de afwatering.

- **Profielen en stratigrafie (zie plan achteraan)**

Onder het maaiveld bevonden zich een aantal puinpakketten van baksteen en kalkmortel. Plaatselijk leek het er sterk op dat er zich volledige stukken afgebroken muurwerk in deze ophoging bevonden. Dit stelt de vraag of er een relatie te leggen valt met de afbraak van de kerkhofmuur. Dit puinpakket is ongeveer 0,30m dik. Hieronder was duidelijk de insteek van het afwateringssysteem te zien, die eveneens met een kleiige puinmassa was gevuld. Dieper bestond het profiel uit vrij vaste, homogene licht bruinig grijze, vrij kleiige zandleem met vrij veel spikkels en brokjes baksteen, vrij veel spikkels en brokjes kalkmortel, vrij weinig spikkels houtskool en vrij weinig leisteenfragmenten (<1cm², 1-5cm²). Dit kan geïnterpreteerd worden als de veelvuldig vergraven grond van een kerkhofzone, waarin geen verdere aflijning mogelijk was. Hierin werd zowel reducerend als oxiderend gebakken aardewerk aangetroffen. Het meest opvallend was een rand van een kogelpot met uitstaande rand en afgeronde top. Typologisch kan deze tussen het begin van de 11de en de tweede helft van de 13de eeuw worden gedateerd. Er bevonden zich echter ook een heel aantal postmiddeleeuwse scherven met groen loodglazuur in deze context. In ieder geval duidt dit op volmiddeleeuwse activiteit op deze plaats.²⁰

De profielopbouw van de noordelijke kerkmuur kon in deze put goed worden onderzocht. De eerste vertanding van de fundering (S1) bestaat uit kleine baksteenbrokken en kalkzandsteenbrokken met formaat tussen 12,0 x ? x 4,0cm en 43,0 x ? x 12,0cm, gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig bruine kalkmortel met kalkstippen en chamotte. De tweede vertanding bestaat uit kalkzandsteenbrokken met formaat tussen 23,0 x ? x 8,0cm en 20,0 x 16,0 x 14,0cm. Ze is opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig bruine kalkmortel met kalkstippen en chamotte. Tussen beide vertandingen bevindt zich nog een laagje baksteenbrokken, gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig bruine kalkmortel met kalkstippen en chamotte. Vanaf een diepte van 0,30m onder het maaiveld was de fundering gebonden en blijkbaar 'gestort' met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig bruine kalkmortel met kalkstippen en chamotte. De onderkant van de fundering werd in deze werkput niet bereikt.

²⁰ DE GROOTE, K. *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen*, p. 115.

6.2. Put 2

- **Algemeen**

Ook put 2 bevond zich tegen de buitenkant van de noordgevel van het schip, ongeveer 10,55m verwijderd van de hoek van de noord- en voorgevel. De put werd aangelegd in een 'T'-vorm, met de basis van 1,20m tegen de kerkmuur. Op ongeveer 0,98m van de muur verbreedde de put naar ongeveer 1,80m. De totale lengte was 1,90m. Rondom de put bedroeg de hoogte van het maaiveld ongeveer +48,45m TAW. Een eerste en tweede onderzoeksvlak werden aangelegd op respectievelijk 0,30m (+48,13m TAW) en 0,40m (+48,05m TAW) onder het maaiveld. Het derde onderzoeksvlak bevond zich tussen 0,80 en 0,90m diepte (+47,54m tot +47,69m TAW). Het vierde onderzoeksvlak tenslotte lag op een diepte van ongeveer +46,45m TAW, ca. 1m onder het maaiveld.

- **Voornaamste sporen**

Enkele centimeter onder het maaiveld kwam de uitspringende kerkfundering bloot te liggen. Ze is opgebouwd uit baksteenbrokken en kalkzandsteenbrokken met formaat tussen 30,0 x ? x 18,0cm en 20,0 x ? x 5,0cm en gebonden met vrij harde, vrij zandige, licht gelig witte kalkmortel met kalkstippen. De eerste relevante archeologische sporen werden waargenomen vanaf +48,20m TAW (0,25m onder het maaiveld).

Het ging ondermeer om een fundering uit bakstenen met formaten 18,0 x 8,0 x 4,5cm en 15,0 x 7,0 x 4,0cm, gebonden met vrij zachte, zeer zandige, licht gelig witte kalkmortel. Deze was aangebouwd tegen de kerkmuur en kon in de put over een lengte van 0,66m en een breedte van 0,40m worden geregistreerd. De rest van de constructie liep verder onder het oostprofiel van de put. Hoogst waarschijnlijk ging het hier opnieuw om de fundering van een grafmonument, gelijkaardig aan wat er werd aangetroffen in put 1. Verder werd in het eerste onderzoeksvlak op een diepte van 0,33m onder het maaiveld over quasi de volledige lengte van de put een bakstenen gootje aangetroffen met afmetingen 133,0 x 20,0 x 18,0cm. Binnenin zat een ijzeren baar, verbonden met een metalen aarding die zich net naast de fundering bevond. Rond deze ijzeren baar zat zeer veel houtskool. Tevens ontbrak er mortel tussen de bakstenen. Het gaat hier quasi zeker om een bliksemafleider. Deze structuur loopt verder onder het noordprofiel van de put.

Figuur 12: Overzicht van put 2 met de funderingstand (boven), de aangebouwde fundering in baksteen en het gootje met bliksemafleider.

In het derde onderzoeksvlak kwamen op een diepte van +47,54m TAW (0,91m onder het maaiveld) een aantal skeletten tevoorschijn. Vlak naast de fundering van de noordgevel werd over de volledige breedte van de put een skelet (skelet 5) blootgelegd met oriëntatie west-oost, waarvan enkel de onderzijde van het lichaam, vanaf het bekken, zich binnen de grenzen van de werkput bevond. Het ging om een volwassen persoon, die op de rug, met de armen uitgestrekt en de handen op de bovenkant van de dijbenen werd begraven. De bovenkant van het bekken bevond zich op een diepte van 0,82m (+47,63m TAW). Een aflijning van de grafkuil was vaag zichtbaar (S13).

De andere inhumaties die in deze put werden aangetroffen waren haaks op de kerkmuur georiënteerd (noord-zuid). Skelet 4 (spoor 8) werd aangetroffen in het noordwesten van de put. Enkel een deel van de benen, vanaf ongeveer het midden van de dijbenen, bevond zich binnen het opgravingsgebied. De lengte van de onderbenen (ongeveer 20cm) laten denken aan een kind. Rondom het skelet werd een vrij duidelijke aflijning van de kist of grafkuil vastgesteld (S12).

Figuur 13: Overzicht van put 2: bovenaan skelet 5 en onderaan van links naar rechts skeletten 7, 6 en 4.

In het noordoosten van de put werden vlak naast elkaar nog twee skeletten blootgelegd. Skelet 6 (S15) bleek zwaar verstoord. Enkel een deel van de onder- en bovenbenen was nog aanwezig *in situ*. Verder was dit skelet compleet vergraven. Daarnaast werd skelet 7 (spoor 16) blootgelegd. Enkel een gedeelte van het rechterbeen bevond zich binnen het opgravingsgebied. Ook werd er duidelijk een kistaflijning waargenomen (spoor 18).

Tenslotte werden in een vierde onderzoeksvlak op 1m diepte nog de aflijning van een grafkuil (spoor 22) en kist (spoor 21) waargenomen. Mogelijk bevinden zich hieronder nog de stoffelijke resten van een inhumatie. In spoor 22 werd het oor van een kamerpot in rood aardewerk aangetroffen. Dit kan typologisch gedateerd worden in de tweede helft van de 14de eeuw. Aangezien het kerkhof sterk vergraven is, kan deze datering enkel worden gebruikt als *terminus post quem*. Dit geeft als dusdanig aan dat deze begraafing zeker plaats vond na het eerste kwart van de 14de eeuw.²¹

²¹ DE GROOTE, K. *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen*, p. 130.

- **Profielen en stratigrafie (zie plan achteraan)**

Een blik op het noordprofiel van de put toont hoe de bovenste 0,60m hier bijna volledig verstoord zijn door moderne intrusies. De bovenste 0,30m worden gevormd door een vaste puinlaag van kalkmortel en baksteenpuin. Hierin zaten hele stukken muur vervat, wat doet denken aan de afbraak van de kerkhofmuur. Hieronder bevindt zich de verstoring door de afwatering. Vanaf +47,89m TAW (ongeveer 0,60m onder het maaiveld) zijn duidelijk de kistaflijningen van skelet 4, 6 en 7 te zien. Van skelet 4 is ook duidelijk de grafkuil te volgen in het profiel.

Ook de opbouw van de noordelijke kerkmuur kon worden onderzocht. Een eerste laag onder het maaiveld, van ongeveer 12,0cm hoog, bestond uit baksteen en kalkzandsteenblokken (formaat tussen 25,0 x ? x 8,0cm en 18,0 x ? x 6,0cm), opgetrokken in onregelmatig metselverband, gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig bruینگrijze kalkmortel met kalkstippen en chamotte. Daaronder bevond zich nog een laag kalkzandsteenbrokken van 10cm hoog met formaat tussen 22,0 x ? x 6,0cm en 36,0x ? x 16,0cm, gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig bruینگrijze kalkmortel met kalkstippen en chamotte. De rest van de muurfundering lijkt gestort. Ze bestaat uit kalkzandsteenbrokken met formaat tussen 13,0 x ? x 7,0cm en 41,0 x ? x 7,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband, gebonden met vrij zachte, zeer zandige, licht gelig bruine kalkmortel met kalkstippen en chamotte.

6.3. Put 3

- **Algemeen**

Put 3 bevond zich tegen de buitenkant van de zuidgevel van het schip, ongeveer 10,80m verwijderd van de hoek van de zuid- en voorgevel. De put werd aangelegd in een "T"-vorm, met de basis van 0,71m tegen de kerkmuur. Op ongeveer 0,68m van de muur verbreedde de put naar ongeveer 1,48m. Voor bijkomend onderzoek werd de put zeer lokaal verlengd over een breedte van 0,54m. De totale lengte was 2,22m. Rondom de put bedroeg de hoogte van het maaiveld ongeveer +48,32m TAW. Een onderzoeksvlak werd aangelegd tot op een maximumdiepte van +46,76m (1,56m onder het maaiveld).

- **Voornaamste sporen**

Het bodemarchief werd op deze plaats bijna volledig verstoord door de funderingswerken in de winter van 1949-1950. De funderingstand van de zuidgevel van het schip (spoor 1) was het enige intacte spoor dat in deze put werd aangetroffen. Deze had een breedte van ongeveer 0,28m. De bovenkant werd aangetroffen op 0,16m onder het maaiveld (+48,16m TAW).

Op een diepte van 0,72m onder het maaiveld was tegen de fundering een zogenaamde 'olifantpoot' aangebracht: een solide betonstructuur (spoor 2), schuin aflopend onder een hoek van 40 à 45°, geplaatst bovenop een horizontale betonplaat. De grens van de betonstructuur werd vastgesteld op 1,89m ten zuiden van de zuidelijke kerkmuur.

- **Profielen en stratigrafie**

Het noordprofiel van put 3 gaf een vrij goed beeld van de funderingsopbouw van de zuidgevel van de kerk. Net boven het maaiveld bestaat de muur uit kalkzandsteenbrokken met formaat 54,0 x ? x 9,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij zachte, weinig zandige, licht wittig grijze kalkmortel met kalkstippen. De muur is hier gedeeltelijk bepleisterd met vrij harde cementmortel. Tot 0,30m onder het maaiveld bestaat de fundering uit baksteen en kalkzandsteenbrokken met formaat 54,0 x ? x 9,0cm, gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig bruine zandmortel. Hieronder is de fundering, tot aan de aanzet van de olifantpoot in beton, volledig bestreken met cementmortel. Het verloop van de betonnen versteviging uit 1949-1950 werd verder onderzocht en gedocumenteerd door architectenbureau Dirk Geeroms bvba.

Figuur 14: Overzichtsfoto van put 3.

Het westprofiel (profiel 4) toonde lagen van grond en puin die na de werken van 1949-1950 opgevoerd werden boven de nieuwe fundering. De bovenste 0,20m bestaat uit zeer compact puin van baksteen en kalkmortel. Daaronder bevindt zich een laag van losser puin, ongeveer 0,18m dik. Vanaf +47,92m TAW (0,40m onder het maaiveld) gaat de samenstelling van de bodem over in kleiige, licht puinige zandleem.

6.4. Put 4

- **Algemeen**

Put 4 bevond zich tegen de buitenkant van de zuidgevel van het schip, ongeveer 4,50m verwijderd van de hoek van de zuid- en voorgevel. De basis van de put was 1,10m lang en lag tegen de kerkmuur. Op ongeveer 0,72m van de muur verbreedde de put naar ongeveer 1,32m. Voor bijkomend onderzoek werd de put zeer lokaal verlengd over een breedte van 0,50m. De totale lengte was 1,90m. Rondom de put bevond het maaiveld zich tussen +48,20m TAW en 48,25m TAW. Een onderzoeksvlak werd aangelegd tot op een maximumdiepte van +47,21m TAW (1m onder het maaiveld).

- **Voornaamste sporen**

Net als in put 3 was het bodemarchief hier, op de funderingstand van de kerkmuur (spoor 1) na, volledig verstoord door de werken in 1949-1950. De funderingsversteving bestond hier uit een solide betonlaag met een breedte van ongeveer 1,60m, gemeten vanaf de kerkmuur. Op haar breedste punt bevond de bovenkant van deze funderingslaag zich op +47,33m TAW, ongeveer 0,90m onder het maaiveld. De breedte van de funderingstand bedroeg hier 0,32m tegenover de kerkmuur. De uitsprong bevond zich ongeveer ter hoogte van het maaiveld.

De fundering was in vrij goede staat en opgetrokken uit baksteen (formaat 16,0 x 8,0 x 3,5cm) en kalkzandsteenbrokken (formaat o.a. 40,0 x 13,0 x ?cm), gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig bruine zandmortel met kalkstippen. De muur werd tijdens de werken in 1949-1950 bepleisterd met cementmortel.

- **Profielen en stratigrafie**

Onder een vrij solide puinlaag werd hier onmiddellijk de fundering in beton gevonden. Het verloop van de funderingsversteving uit 1949-1950 werd onderzocht en gedocumenteerd door architectenbureau Dirk Geeroms bvba.

Figuur 15: Overzichtsfoto van put 4, met de funderingstand in vooraanzicht. Aan de zijkant is in profiel de dikke betonlaag te zien.

6.5. Put 5

- **Algemeen**

Put 5 werd ingeplant tegen de binnenkant van de noordgevel van het schip, tegen de pilaar op de scheiding van het schip en de doopkapel. De afmetingen van de put waren 1,34 x 1,0m. De doopkapel is toegankelijk via een trapje, waardoor het maaiveld ten westen van de put ongeveer 0,13m hoger lag (+48,50m TAW) dan ten oosten van de pilaar (+48,38m TAW). Aan de buitenkant van de muur bevond zich op deze plaats put 1.

Een eerste onderzoeksvlak werd aangelegd tot op een maximumdiepte van +47,71m TAW (0,67m onder het maaiveld). Net hieronder werd een tweede vlak aangelegd, op een diepte van +47,64m TAW (0,74m onder het maaiveld). Uiteindelijk werd in een derde en een vierde vlak de put uitgegraven tot op de vooropgestelde diepte van +47,32m TAW (ca. 1,06m diepte).

Figuur 16: Overzichtsfoto van put 5. De fundering van de pilaar is duidelijk zichtbaar.

- **Voornaamste sporen**

Vanaf een diepte van 0,06 en 0,12m onder het maaiveld werd in het noorden van de put de fundering van de steunpilaar blootgelegd. Deze kon in de put waargenomen worden over een breedte van 1,10m en sprong ongeveer 0,20m uit tegenover de voorkant van de pilaar.

In het noordoosten van de put werd in het eerste onderzoeksvlak een begraving van een zeer jong kind (skelet 1 – S1) aangetroffen. De fragiele resten waren vrij goed bewaard. Het skelet bevond zich op de rug, met oriëntatie west-oost. In totaal was het skelet ongeveer 0,54m lang. Het bevond zich in een vrij duidelijk afgelijnde kist van 0,60 x 0,26m. Slechts enkele centimeter dieper werd opnieuw het skelet (skelet 8 – S5) van een zeer jong kind vastgesteld, met dezelfde oriëntatie. Ditmaal was de grafcontext verstoord door een latere bijzetting waardoor de benen en voeten van het skelet, op het rechterbeen na, niet konden worden gerecupereerd. De afstand van het hoofd tot het kniegewricht bedroeg in dit geval 0,44m, gelijkaardig aan skelet 1. Grafkuil (S9) en kistaflijning (S8) konden worden geïdentificeerd, maar werden in het zuiden onderbroken door de profielwand en in het oosten door de verstoring van een latere bijzetting.

Figuur 17: Detailfoto van skelet 1 – S1.

Figuur 18: Detailfoto van skelet 8 – S5.

Alhoewel het er sterk op lijkt dat beide skeletten intentioneel op dezelfde plaats werden begraven, wijst de verstoring door skelet 9 en S11, die zich stratigrafisch tussen skelet 1 en skelet 8 bevinden, erop dat dit in ieder geval niet gelijktijdig gebeurde. De begraving op dezelfde plaats kan er echter wel op duiden dat de positie van skelet 1 nog goed gekend was op het moment dat skelet 8 werd begraven. Dit zou erop kunnen wijzen dat het hier gaat om telgen van eenzelfde geslacht. Ook de positie van deze kinderskeletten bij de ingang van de doopkapel wijst erop dat er een link kan zijn met het doopselsacrament. Mogelijk zijn deze kinderen kort na het doopsel overleden of hebben zij in extremis een nooddoop ontvangen. De relatie met de doopkapel wijst er ook op dat deze begravingen plaatsvonden na de uitbreiding van de kerk tot haar huidige volume, inclusief de doopkapel. Aangezien bijzetting binnen het kerkgebouw een voorrecht was van enkele families, is het niet onwaarschijnlijk dat het hier leden van de families Vanderee of d'Hoogvorst betreft. Deze landheren van het Hof te Meise hadden de nauwste connectie met de gemeente. Omdat deze familie eigenlijk haar privé-begraafplaats had in de crypte, is ook een kind van de bewoners van het nabijgelegen kasteel van Hasselt niet uit te sluiten.²²

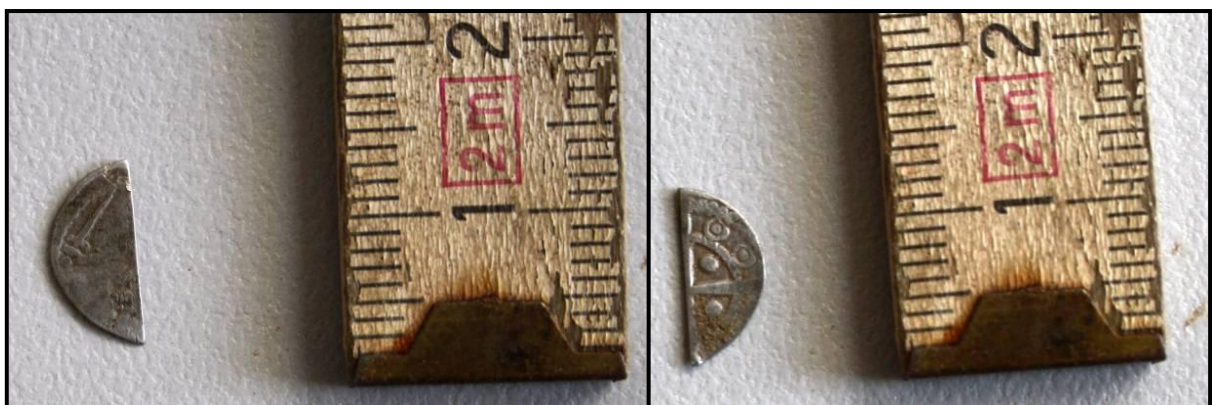
²² <http://blog.seniorennet.be/erfgoedmeise/archief.php?ID=978895>

In een derde en vierde vlak werden nog de fragmentaire resten van twee skeletten gevonden. Van skelet 12 (S17) werd enkel de linkerarm binnen de put geregistreerd. Ook een losse schedel (skelet 11, S12) werd net hiernaast opgegraven. Skelet 12 bevindt zich stratigrafisch onder de fundering van de peiler. Er kan van uitgegaan worden dat dit skelet ouder is dan de uitbreiding van de kerk tot haar huidige volume. In het laatste vlak werden in het zuidwesten van de put ook de aflijningen van een grafkuil en een kist waargenomen (S14 en 15). De eigenlijke begraafing bevindt zich waarschijnlijk iets lager.

Bij onderzoek van de uitgegraven aarde werden 2 munten gevonden. Het gaat om twee mailles, geslagen tussen 1180 en 1220, respectievelijk afkomstig uit Ieper²³ en Brugge²⁴. Beide munten waren intentioneel gehalveerd. Helaas werden deze ingezameld buiten context en kunnen ze geen datering geven voor de vondsten in put 5.

Figuur 19 en 20: Detailfoto van de maille geslagen in Ieper. Aan de voorkant is een pentagram te zien (links). De achterkant is voorzien van een kruis (rechts).

Figuur 21 en 22: Detailfoto van de maille geslagen in Brugge. Aan de voorkant is een figuur te zien met getrokken zwaard (links). De achterkant is voorzien van een kruis, gelijkaardig aan deze uit Ieper (rechts).

²³ VANHOUDT, H. *Atlas der munten van België van de Kelten tot heden*. G2428.

²⁴ VANHOUDT, H. *Atlas der munten van België van de Kelten tot heden*. G2395.

- **Profielen en stratigrafie (zie plan achteraan)**

Het westprofiel toont hoe onder de tegelvloer eerst een puinlaag van ongeveer 0,20m dik aanwezig is. In dit profiel was enige vage aflijning te zien. Ongeveer tot de onderkant van de fundering was het profiel opgebouwd uit een vrij vaste vulling van homogeen geelbruine, vrij zandige zandleem met vrij weinig spikkels baksteen, vrij veel spikkels en brokjes kalkmortel en vrij weinig spikkels en brokjes houtskool. In de lagen hieronder was er een kleine verandering in opbouw te zien, wat erop zou kunnen wijzen dat laag 3, die iets donkerder was van kleur, de grafkuil van skelet 12 is.

De fundering van de pilaar is bovenaan (tot 0,24m onder de vloer van de doopkapel) opgebouwd uit baksteen- en kalkzandsteenbrokken, gebonden met vrij zachte, zeer zandige, donker gelig bruine zandmortel met kalkstippen en chamotte. Hieronder heeft de fundering dezelfde opbouw, zij het met vrij harde, vrij zandige, donker wittig gele zandmortel met kalkstippen en chamotte. De overgang tussen deze twee lagen in de fundering bevindt zich ter hoogte van de onderkant van de vleilaag van de tegelvloer in het schip. De onderkant van deze fundering bevindt zich op 0,80m onder het vloerniveau van het schip (+47,58m TAW). Hieronder heeft de bodem dezelfde samenstelling als in de rest van de put: een vrij vaste vulling van homogeen donker geelbruine, vrij zandige zandleem met vrij weinig brokjes en brokken baksteen, vrij veel spikkels kalkmortel en zeer weinig spikkels houtskool.

6.6. Put 6

- **Algemeen**

Put 6 bevond zich eveneens tegen de binnenkant van de noordgevel, ongeveer in het midden van het schip. Hij werd gepositioneerd tegenover put 2, die zich aan de buitenkant van de muur bevond. De afmetingen van de put waren 1,14 x 0,68m . Het maaiveld rondom de put bevond zich op een hoogte van +48,37m TAW. Een eerste onderzoeksvlak werd aangelegd tussen een diepte van 0,90 en 1,05m onder het maaiveld. Net hieronder werd een tweede vlak aangelegd, op een diepte van +47,26m TAW (1,10m onder het maaiveld). De werkzaamheden in deze put werden sterk bemoeilijkt door de aanwezigheid van een houten stutsysteem net boven het maaiveld.

- **Voornaamste sporen**

In het zuidoosten van de put werd in het eerste onderzoeksvlak een deel van een skelet (skelet 17, S1) aangetroffen. Het ging om de resten van een volwassen persoon, die op de rug met oriëntatie west-oost werd begraven. De handen lagen gekruist op het bekken. Enkel een deel van het bovenlichaam bevond zich binnen de grenzen van de put, vanaf het bekken bevond de rest van het lichaam zich onder het oostprofiel. Door een latere verstoring was de rechterkant van het skelet (armen, sleutelbeen, schouderblad en ribben) haast volledig weggegraven. De totale lengte van de bijzetting in de put (bovenkant schedel tot bovenkant bekken) bedroeg 0,57m. Net ten westen van de schedel werd nog een andere schedel aangetroffen. Het gaat waarschijnlijk om een secundaire bijzetting in dezelfde grafkuil als skelet 17. Mogelijk wordt deze grafkuil gevormd door S5. In het westen was de verderzetting van deze aflijning echter zeer onduidelijk. In het zuidwesten van de put werd een knekelput (S4) aangetroffen met zeer veel botmateriaal.

In het eerste vlak was op een 10-tal centimeter onder het maaiveld ook een zeer kleine uitsprong van de noordelijk kerkgevel (S2) te zien. Deze was ongeveer 4cm breed en opgebouwd uit baksteen en kalkzandsteenbrokken, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig bruine kalkmortel met kalkstippen.

Figuur 23: Overzichtsfoto van put 6 vlak 1, met bovenaan knekelputje S4 en onderaan skelet 17.

In het tweede vlak werd evenwijdig met de funderingstand een aanleg sleuf aangetroffen (S6) van 0,08 à 0,10m breed. Deze tekende zich vrij scherp af en bestond uit een vrij vaste vulling van homogeen donker bruinig grijze, vrij lemige zandleem met zeer weinig spikkels baksteen, vrij weinig spikkels kalkmortel en vrij weinig spikkels houtskool. Deze sleuf sneed kuil S7. Mogelijk gaat het om een grafkuil die ouder is dan de uitbreiding van de kerk tot haar huidige volume. Op dit niveau werd nog geen inhumatie vastgesteld. Hiernaast werd, ongeveer op hetzelfde niveau als skelet 17, nog een kuil S8 vastgesteld. Deze had een vrij vaste vulling van homogeen donker bruinig grijze, vrij kleiige zandleem met zeer weinig spikkels baksteen, vrij veel spikkels kalkmortel en vrij weinig spikkels houtskool. Alhoewel dit spoor verder loopt in het oost- en zuidprofiel, lijkt het een rechthoekige vorm aan te nemen. Waarschijnlijk gaat het hier opnieuw om een grafkuil. In de uitgegraven aarde van de verdieping naar vlak 2 werd een wandscherf Rijnlants roodbeschilderd aardewerk aangetroffen, hoogst waarschijnlijk van het Pingsdorftype. Deze kan gedateerd worden in de volle middeleeuwen. Gezien de sterk vergraven contexten, kan ze echter niet als exacte datering, maar enkel als *terminus post quem* van de onderliggende sporen worden beschouwd.

Bij onderzoek van de uitgegraven aarde werd nog een kleine zilveren munt gevonden, het gaat om een denarius van Brussel geslagen tussen 1235 en 1280.²⁵ Ook deze munt was intentioneel gehalveerd zoals de munten uit put 5. Helaas werd ook deze ingezameld buiten context en kan ze geen datering geven voor de vondsten in put 6.

Figuur 24 en 25: Detailfoto van de voor (boven)- en achterkant (onder) van de denarius geslagen te Brussel. De achterkant is voorzien van een kruis.

²⁵ VANHOUDT, H. *Atlas der munten van België van de Kelten tot heden*. G70-71.

- **Profielen en stratigrafie**

Onder de kerkvloer was eerst een zeer losse vulling (L2) zichtbaar van homogeen licht gelig bruin, zeer zandig puin met vrij veel spikkels, brokjes en brokken kalkmortel en vrij veel fragmenten leisteen (<1cm² en 1-5cm²). Deze laag fungeerde als een soort 'bed' van ongeveer 0,18m dik waarop de kerkvloer in blauwe steen rust.

Hieronder bevond zich tot een diepte van 0,58m een vrij vaste vulling (L4) van homogeen donker bruinig grijze, vrij zandige zandleem met vrij weinig spikkels en brokjes baksteen, vrij veel spikkels en brokjes kalkmortel en vrij weinig spikkels en brokjes houtskool. In deze laag konden geen verder aflijningen worden gemaakt. Aan de onderkant was ze vrij horizontaal afgelijnd. Het lijkt er sterk op dat het hier gaat om grond die talloze keren werd vergraven voor de bijzettingen die zich hieronder bevinden. In deze laag werd onder andere een standring van een kan in Brunssum-Schinveld proto-steengoed aangetroffen die te dateren valt in de late 12de of begin 13de eeuw. Eveneens werd een wandscherf in Rijnlands reducerend aardewerk gevonden, afkomstig van een kogelpot uit de 11de of 12de eeuw.²⁶

L7, op de zijkant van het profiel, vormt de kuil waardoor de rechterkant van skelet 17 werd weggegraven. Hieronder konden vanaf een diepte van 0,90m tot aan de onderkant van de put duidelijk de aflijningen van L10 (S8) en L8 (S7) worden waargenomen. De studie van hun onderlinge stratigrafische relatie leert dat ook S8 ouder is dan de kerkmuur. Ook de insteek van de kerkmuur (L5) was vanaf een diepte van 0,60m vrij duidelijk zichtbaar.

²⁶ DE GROOTE, K. *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen*, pp. 350-354.

6.7. Put 7

- **Algemeen**

Put 7 bevond zich tegen de binnenkant van de zuidmuur, ongeveer in het midden van het schip. Hij werd gepositioneerd tegenover put 3 en aan de overkant van het schip ten opzichte van put 6. De afmetingen van de put waren 1,08 x 0,70m. Het maaiveld rondom de put bevond zich op een hoogte van +48,37m TAW. In eerste instantie werd de put uitgegraven tot op een diepte van +47,30m TAW (1,07m onder het maaiveld). De werkzaamheden in deze put werden sterk bemoeilijkt door de aanwezigheid van een houten stutsysteem net boven het maaiveld. Wanneer na onderzoek bleek dat de ondergrond ter plaatse volledig verstoord was door de werken in 1949-1950, werd de verdere uitbreiding fotografisch gedocumenteerd door Monument Vandekerckhove nv tijdens de stabiliteitswerken en opgetekend door architectenbureau Dirk Geeroms bvba.

- **Voornaamste sporen**

Haast onmiddellijk onder het maaiveld bevond zich de funderingstand van de zuidelijk kerkmuur, die ongeveer 0,10m uitspringt tegenover het opgaande muurwerk. Al gauw bleek dat het bodemarchief op deze plaats volledig verstoord was door de werken in 1949-1950, waarbij een betonnen funderingsversteviging werd aangebracht. Naast de funderingstand werden dan ook geen relevante archeologische sporen aangetroffen.

- **Profielen en stratigrafie**

De zuidelijk muurfundering bestaat uit kalkzandsteenbrokken, gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht groenig gele zandmortel. De muur werd tijdens de werken in 1949-1950 bepleisterd met cementmortel. Op een diepte van 0,90m bevond zich de aanzet van de recente versteviging in beton, die in de vorm van een 'olifantpoot' was aangebracht, een afzaat onder een hoek van 40 à 45°.

In het oostprofiel was onder de kerkvloer enkel een vrij losse homogene laag van donker geelbruine tot grijze, vrij kleiige zandleem met vrij weinig spikkels baksteen, vrij veel spikkels kalkmortel en vrij weinig spikkels houtskool te zien. Het gaat om de opvulling van de put die gegraven werd voor de uitvoer van funderingswerken. Het lijkt er sterk op dat de sleuf die tegen de binnenkant van de muur werd uitgegraven opnieuw werd opgevuld met de originele aarde. Een opvallende vondst in deze gemengde context was de rand van een kogelpot met eenvoudige, op de top licht afgeplatte rand met

uitgesproken dekselgeul. Deze kan hoogst waarschijnlijk in de 12de eeuw worden gedateerd.²⁷

Figuur 26: Overzichtsfoto van put 7 vlak 1.

²⁷ DE GROOTE, K. *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen*, p. 115.

6.8. Put 8

- **Algemeen**

Put 8 bevond zich tegen de binnenkant van de zuidgevel, ongeveer in het verlengde van de oostelijke torenmuur. Hij werd gepositioneerd tegenover put 4 en aan de overkant van de kerk van put 5. De afmetingen van de put waren 1,50 x 1,10m . Het maaiveld rondom de put bevond zich op een hoogte van +48,38m TAW. Een eerste onderzoeksvlak werd aangelegd op een diepte van +47,77m TAW (0,61m onder het maaiveld). Nadien werd de put mechanisch verdiept tot op de vooropgestelde diepte (1,05m onder het maaiveld).

- **Voornaamste sporen**

Reeds op een diepte van +48,13m TAW (0,25m onder het maaiveld) werden de overblijfselen van een solide muur (S1) aangetroffen. Het gaat om een goed bewaarde fundering uit baksteen, kalkzandsteenbrokken en leisteen, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij harde, weinig zandige, licht bruinig grijze kalkmortel met kalkstippen. Bij het verder verdiepen werd duidelijk dat deze muur in het westen gedeeltelijk werd uitgebroken. Op de plaats van de uitbraak was de muur bepleisterd met cementmortel.

De muur loopt verder in zuidelijke richting, zodat zij in haar verlengde mogelijk een verbinding maakt met de oostelijke torenmuur. Dit lijkt erop te wijzen dat het volume van de kerk in het zuiden van het schip oorspronkelijk kleiner was en een vroegere buitenmuur gelijk liep met de oostelijke torenmuur. De toren is vandaag in het zuiden volledig ingekapseld. Deze vondst bevestigt in ieder geval dat dit in een vroegere bouwphase niet het geval was. Deze mogelijkheid werd ook al aangehaald in het hoofdstuk 4.2. Het besmeren van de uitgekapte fundering met cementmortel gebeurde duidelijk bij de funderingswerken in 1949-1950. Of het uitkappen van de muur ook op dit moment plaatsvond is niet duidelijk. Mogelijk gebeurde dit reeds vroeger, eventueel om een grafkelder te creëren die tijdens de funderingswerken werd verstoord. Opmerkelijk hierbij is de grafsteen van de 'Comtesse de Merode', die zich naast de put, maar duidelijk niet boven een grafkelder bevindt. Was het deze muur die Dr. Verbesselt waarnam 'onder de kerkvloer'? Het is zeer goed mogelijk dat hij in 1949-1950 ter plaatse kwam om de werken te overschouwen en op dat ogenblik zijn vaststellingen deed. Waarop hij zich baseerde om deze muur als Romaans te dateren kon niet worden vastgesteld.

Figuur 27: Overzichtsfoto van put 8 vlak 1.

- **Profielen en stratigrafie**

In put 8 werden geen representatieve profielen geregistreerd. Naast spoor S1 en een recent opvullingspakket werden immers geen duidelijke lagen in de putprofielen waargenomen.

6.9. Put 9

- **Algemeen**

Put 9 bevond zich aan de buitenzijde van de hoek van zuid- en voorgevel en nam de vorm aan van een 'L'. De afmetingen van de put waren in het noorden 1,30 x 2,80m en in het oosten 1,25 x 2,70m. Het maaiveld rondom de put bevond zich tussen +48,32m en +48,37m TAW. Een eerste vlak werd uitgegraven tot op een maximumdiepte van +47,31m TAW. Een tweede en derde vlak zat ongeveer 0,10m dieper. Uiteindelijk werd een vierde vlak aangelegd, dat plaatselijk werd verdiept tot op de moederbodem (+46,80m TAW).

- **Voornaamste sporen**

In het eerste onderzoeksvlak werden verschillende inhumaties aangetroffen. Vlak voor de fundering van de noordelijke kerkgevel, tegen het oostprofiel van de put, bevond skelet 13 (S1) zich deels binnen de grenzen van het opgravingsgebied. De bovenkant lag tussen een hoogte van +47,36 en +47,41m TAW, zo'n 0,98m onder het maaiveld. Vanaf ongeveer het midden van de ruggengraat bevond het skelet zich onder het oostprofiel. Aan de geringe grootte van het bekken was duidelijk te zien dat het hier om de bijzetting ging van een kind. De grafkuil van het skelet (S2) was goed zichtbaar en bevatte een wandscherf Langerwehesteengoed. Dit levert een *terminus post quem* op in de 14de eeuw, wat erop wijst dat deze bijzetting zeker na het begin van de 14de eeuw plaatsvond.

Net ten westen van S1 werd een knekelputje gevonden met losse beenderen buiten context. Dit cirkelvormige putje had een diameter van ongeveer 0,40m. Ten westen hiervan werden twee skeletten aangetroffen met west-oost oriëntatie. Skelet 16 (S7) werd aangetroffen op een hoogte tussen +47,31 en +47,51m TAW (0,86 à 1,06m onder het maaiveld). Het skelet was over een lengte van 1,25m bewaard. De handen bevonden zich op het bekken en het hoofd lag op de linkerkant. Het onderste deel van de onderbenen en de voeten waren verstoord door het knekelputje S6. Het lijkt er zeer sterk op dat het skelet intentioneel vlak naast de kerkfundering is begraven. Voor dit skelet kan dus de datum 1642 (zie hoofdstuk 4.2.) als *terminus post quem* naar voor geschoven worden.

Vlak naast skelet 16 bevond skelet 15 (S4) zich op ongeveer dezelfde diepte. Dit had dezelfde oriëntatie en bevond zich tussen +47,40 en +47,50m TAW. Het skelet was in de put over een lengte van 1,15m bewaard. De armen lagen uitgestrekt naast het lichaam.

Figuur 28: Foto van skelet 13.

Figuur 29: Skelet 15 (onder), skelet 16 (boven) en skelet 14 (rechtsonder).

De benen bevonden zich, op het rechterbovenbeen na, onder de afwatering. De ruggengraat en het bekken bevonden zich in slechte staat en waren slechts fragmentair aanwezig. Het hoofd was gepositioneerd met de kin op de borst. De plaatsing op dezelfde hoogte vlak naast skelet 16 lijkt erop te wijzen dat ook voor dit skelet dezelfde dateringscriteria opgaan.

In de noordoosthoek van het eerste vlak werden nog de schedel, nekwerfels en enkele ribben van een skelet teruggevonden. De rest van het skelet was verstoord door skelet 15. De resten bevonden zich op een diepte van +47,53m TAW. Verder werd in dit vlak de funderingstand van de noordelijke kerkmuur vastgesteld, die ongeveer 0,30m uitspringt.

In een tweede vlak werden op dezelfde plaats opnieuw 2 skeletten aangetroffen, elk met een west-oost oriëntatie. Het gaat om skelet 24 en skelet 21. Skelet 24 bevond zich tussen een diepte van +47,34 en +47,41m TAW (1,03 à 1,10m onder het maaiveld). Dit was slechts enkele centimeter onder skelet 16. Ook de grafkuil (S26) was goed zichtbaar. Het skelet was over een lengte van 1,20m bewaard. Ten westen van skelet 24 bevond zich skelet 21, dat slechts deels binnen de opgravingsput lag (enkel de onderbenen en de voeten). Een grafkuil (S22) met een breedte van 0,50m en een kistaflijning (S21) met een breedte van 0,30m waren duidelijk zichtbaar. Ook de kistnagels werden aangetroffen.

Ook vlak voor de voorgevel werden skeletten aangetroffen. Vlak voor de noordelijke hoek werden de resten van een jong individu (skelet 18) teruggevonden. Deze lagen slechts deels binnen het opgravingsgebied. De putwand bevond zich ongeveer ter hoogte van het borstbeen. Ter hoogte van de knieën was het skelet verstoord door de latere intrusie van S35. S35 was een rechthoekig spoor van 0,88 x 0,34m, dat op zijn beurt werd doorsneden door de kerkfundering S8. Hieruit kan stratigrafisch afgeleid worden dat de begraving van skelet 18 zeker dateert van vóór 1642. De totale lengte van de aangetroffen begraving (van onderkant borstbeen tot kniegewricht) was 0,45m. Deze lengte, alsook de smalle heupbeenderen, geven aan dat het hier gaat om het graf van een kind. Het skelet bevond zich tussen +47,37 en +47,41m TAW (1,00 à 0,96m onder het maaiveld).

Ongeveer 1,00m ten zuiden van de hoek van beide gevels bevond zich opnieuw een skelet. Van skelet 20 (S16) bevond zich slechts het onderlichaam (0,45m) vanaf de knieschijven deels binnen de opgravingsput. Een kistaflijning S18 kon duidelijk worden

Figuur 30: Skelet 24 in vlak 2.

vastgesteld, net als enkele kistnagels met aangekoekte houtresten. S18 zat vervat in een rechthoekige kuil S17 waarin zich op de hoogte van het skelet ook een schedelfragment bevindt. Mogelijk gaat het om een grafkuil van een dieperliggend skelet. Skelet 20 bevond zich op een diepte tussen +47,15 en +47,19m TAW, zo'n 1,17m onder het huidige maaiveld. De begraving vond plaats met oriëntatie west-oost.

Ook tegen de zuidwand van put 9 werd een skelet opgegraven. Skelet 19 bevond zich slechts gedeeltelijk binnen het onderzoeksgebied. De bijzetting kon worden gedocumenteerd van het borstbeen tot de knieën. De rechterkant van het skelet lijkt volledig verstoord te zijn geweest. Een schedel die op de borst rust kan hiermee mogelijk in verband worden gebracht. De fundering van het kerkgebouw doorsnijdt het skelet ter hoogte van de knieën, waardoor ook de onderbenen zich niet meer *in situ* bevinden. Deze doorsnijding levert meteen een relatieve datering op van het skelet vóór 1642. De lengte van het skelet, van borstbeen tot knieën, bedroeg 0,85m. De grafkuil S15 kon duidelijk worden vastgesteld. Het skelet bevond zich op een diepte tussen +47,09 en +47,17m TAW, 1,15 à 1,23m onder het maaiveld.

Figuur 31: Foto van skelet 19 en 20. De aflijningen van de grafkuilen zijn duidelijk zichtbaar als rechte lijnige grijsbruine sporen.

- **Profielen en stratigrafie**

Het zuidprofiel van de put bood een goed zicht op de opbouw van de fundering van de noordelijke kerkgevel op deze plek. Onder het opgaand muurwerk bevindt zich eerst een funderingsuitsprong van 0,16m bestaande uit kalkzandsteenbrokken met formaat tussen 12,0 x ? x 14,0cm en 33,0 x ? x 16,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig grijze kalkmortel met kalkstippen en chamotte. Deze funderingsuitsprong heeft een hoogte van ongeveer 0,20m. Op 0,50m van de hoek met de voorgevel is deze eerste funderingstand uitgehakt. Op +48,22m TAW diepte (0,15m onder het maaiveld) is er een tweede vertanding van de kerkmuur. Deze is 0,30m breed (t.o.v. de kerkmuur) en opgebouwd uit kalkzandsteenbrokken met formaat tussen 6,0 x ? x 7,0cm en 41,0 x 20,0 x 9,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig grijze kalkmortel met kalkstippen en chamotte. Tegen de muur is flink wat kalkmortel aanwezig. De funderingstand is naar het westen toe getrapt uitgehakt tot op een diepte van +47,92m TAW. De onderkant van de fundering werd op deze plaats niet bereikt.

Ook het verloop van de voorgevelfundering kon op deze plaats goed worden onderzocht. Op de hoek is de funderingstand 0,50m breed. De uitsprong bevindt zich op +47,82 (0,50m onder het maaiveld) en +47,95m TAW (0,37m onder het maaiveld). De fundering is hier uitgehakt bij de plaatsing van een afwateringssysteem. Ze bestaat uit kalkzandsteenbrokken met formaat tussen 30,0 x ? x 13,0cm en 14,0 x ? x 7,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig grijze kalkmortel met kalkstippen en chamotte. De muur is deels bestreken met kalkmortel. Op 1,10m ten zuiden van de hoek versmalt de tand van de gevelfundering naar 0,34m. De fundering is hier nog in haar oorspronkelijke staat, waardoor de vertanding iets hoger op +48,03m TAW begint (0,34m onder het maaiveld). De muurfundering bestaat uit kalkzandsteenbrokken met formaat tussen 13,0 x ? x 10,0cm en 14,0 x ? x 6,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht gelig grijze kalkmortel met kalkstippen en chamotte. Plaatselijk bevindt er zich vrij veel kalkmortel tegen de muur. De onderkant van de fundering bevindt zich op +47,04m TAW, zo'n 1,28m onder het maaiveld. Hieronder bevindt zich nog een laagje heterogene donker grijzig bruine zandleem met zeer weinig spikkels kalkmortel en zeer veel brokjes en brokken verbrande leem, van ongeveer 0,20m dik. Hieronder bevindt zich de moederbodem.

Figuur 32: Funderingsprofiel van de noordmuur van het schip.

Figuur 33: Funderingsprofiel van de voorgevel op de hoek met de noordgevel.

Figuur 34: Onderkant van de fundering van de voorgevel en aanzet van de moederbodem.

De opbouw van het bodemprofiel in de kerkhofzone kon in de verschillende zijprofielen van put 9 worden onderzocht. In profiel 2 (oostprofiel) was, naar analogie met put 1 en 2, eerst een verharding van 0,20m en vervolgens een puinlaag van 0,20m te zien. Vervolgens was tussen +48,03m TAW en +47,53m TAW een laag van homogeen donker bruine zandleem met vrij veel spikkels en brokjes baksteen, zeer veel spikkels, brokjes en brokken kalkmortel en vrij veel spikkels verbrande leem te zien. In de sterk vergraven kerkhofgrond werden pas vanaf een diepte van 0,90m onder het maaiveld enkele sporen zichtbaar. Het ging om de grafkuil (L3) van skelet 13, die in het vlak werd geïdentificeerd als S2. In het noorden was het profiel verstoord door de aanlegsleuf van het afwateringssysteem.

In profiel 5, dat haaks op de voorgevel staat, was de sequentie van twee vloerniveaus te zien met bijhorende vleilagen. Beide vloeren waren in blauwe steen. Daar foto's uit 1949-1950 op deze plaats een klinkerverharding tonen, kan gesteld worden dat de huidige verharding zeker van na deze datum dateert. Over de vloer in blauwe steentegels die zich daaronder bevindt kan geen uitsluitsel gegeven worden. Op 0,40m onder het maaiveld werd de volle grond vastgesteld. Zoals verwacht was deze sterk vergraven. De verstoring (L8) die verantwoordelijk was voor het doorsnijden van skelet 19 kon duidelijk worden vastgesteld als een vrij vaste vulling van homogeen donker grijsig bruine zandleem met vrij weinig spikkels baksteen en vrij weinig spikkels kalkmortel. Het westprofiel van put 9 gaf ongeveer hetzelfde beeld. Hierin was enkel de kist van skelet 21 duidelijk zichtbaar. In het noorden was het profiel sterk verstoord door de aanlegsleuf van de afwatering.

Figuur 35: Overzichtsfoto van profiel 5.

6.10. Put 10

- **Algemeen**

Put 10 bevond zich rondom de hoek van de zuid- en voorgevel. In het westen was deze put 1,30 x 1,70m, in het zuiden zo'n 1,15 x 2,10m, met een plaatselijke uitgraving tot 2,30m ten zuiden van de kerk.

- **Voornaamste sporen**

Omdat het bodemarchief in deze put compleet verstoord was door de werken in 1949-1950 werd de focus vooral gelegd op de studie van de recente funderingsverstevinging. Deze was over het hele oppervlak van de put aanwezig onder de vorm van een betonnen afzaat, een zgn. 'olifantpoot', met aanzet op +47,44m TAW (0,81m onder het maaiveld). De grens van de versteving zat op +47,17m, 1,30m ten zuiden van de zuidgevel. Het profiel hiervan werd gedocumenteerd door architectenbureau Dirk Geeroms bvba.

De funderingstand van de kerk kon wel vrij goed worden onderzocht. Aan de voorgevel is hij zichtbaar op 0,05m onder het maaiveld, met een uitsprong van 0,10m. De fundering (S1) is hier in slechte staat en bestaat uit kalkzandsteenbrokken, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij zachte, vrij zandige, licht wittig gele kalkmortel met kalkstippen. Tegen de zuidgevel is de funderingstand (S2) van 0,10 à 0,15m vanaf 0,10m diepte beter bewaard. Deze is opgebouwd uit kalkzandsteenbrokken met formaat 35,0 x ? x 6,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij zachte, vrij harde, licht wittig grijze kalkmortel met kalkstippen. Tijdens de werken in 1949-1950 werd deze bepleisterd met cementmortel.

Figuur 36: Overzichtsfoto van put 10.

Figuur 37: Detail van de voorgeveelfundering in put 10.

6.11. Put 11

- **Algemeen**

Put 11 bevond zich tegen de noordwesthoek van de binnenkant van de kerktoren. De afmetingen van de put waren 1,74 x 1,40m. Het maaiveld rondom de put bevond zich op een hoogte van +48.37m TAW. De put werd getrapt uitgegraven, met een eerste vlak tussen +47,26 en +47,28m TAW (1,07 à 1,09m onder het maaiveld). Een tweede onderzoeksvlak werd op +46,77m TAW aangelegd.

- **Voornaamste sporen**

De 0,35m uitspringende torenfundering was het meest uitgesproken spoor (zie profielen en stratigrafie). Hiernaast werd op een diepte van +47,28m TAW (1,09m onder het maaiveld) een rechthoekige spoor met afgeronde kanten (S2) en grijze kern (S1) waargenomen. In coupe bleek het om de onderkant te gaan van de kuil gevormd door profiel 3 – L3, L4 en L5.

Een opmerkelijke vondst was een skelet (skelet 22 – S5) op een diepte van +46,68m TAW (1,68m onder het maaiveld). Enkel de onderbenen van het skelet, dat in west-oost oriëntatie werd begraven, bevonden zich in de put. De rest van het skelet werd doorsneden door de torenfundering. Er was ook een kistaflijning te zien (S6). Het ging om vrij fragiele resten die echter om verschillende redenen interessant zijn. Ze wijzen erop dat de plaats waar zich nu de toren bevindt oorspronkelijk ook als begraafplaats werd gebruikt. Daarenboven zou een analyse van het botmateriaal, met het oog op datering, een interessante *terminus post quem* voor het bouwen van de toren kunnen geven.

- **Profielen en stratigrafie (zie plannen achteraan)**

Profiel 4 biedt een goed zicht op de interessante funderingsopbouw van de westelijke torenmuur. Onder de vloer in blauwe steen werd een laag (L2) van 0,12 à 0,14m dik aangetroffen die lijkt op de slecht bewaarde afbraakresten van een opgaande muur uit kalkzandsteenbrokken, gebonden met vrij zachte witte kalkmortel. Hieronder bevond zich de basis van een eerste funderingsuitsprong, gevormd door kalkzandsteenbrokken met afmetingen tussen 9,5 x ? x 13,0cm en 30,0 x ? x 8,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij zachte, licht grijzig witte kalkmortel. Deze laag vormt onmiskenbaar een geheel met de bovenste laag van de tweede funderingsuit-

Figuur 38: Graf dat doorsneden werd door de westelijke torenfundering met: 1 linkervoet; 2 rechterbeen en rechtersoet; 3 aflijning van de grafkuil.

sprong (L5 en L6): 5 lagen kalkzandsteenbrokken met afmetingen tussen 10,0 x ? x 5,0cm en 48,0 x ? x 20,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband en gebonden met vrij harde, licht grijzig witte kalkmortel. Onderling zijn beide lagen verbonden met een laagje kalkmortel. L3, L4 en L5 vormen duidelijk een geheel dat van recentere datum is dan de rest van de funderingen van de westelijke en noordelijke torenmuur. Ze zijn immers niet ingebonden met de noordelijke torenfundering, wat bij de onderliggende lagen wel het geval is. De manier waarop de voegen vrij ordentelijk zijn opgevuld met kalkmortel en het bijna regelmatige metselwerk lijken erop te duiden dat ze zijwaarts zijn opgemetst vanuit een aanleg sleuf.

Het middelste deel van de westelijke fundering bevond zich tussen +47,67m TAW (0,70m diepte) en +46,97m TAW (1,40m diepte) en wordt gevormd door 3 lagen (L7, L9 en L11) van grote, rechthoekige kalkzandsteenblokken, qua formaat variërend tussen 28,0 x ? x 20,0cm en 46,0 x ? x 16,0cm. Deze stenen waren niet gebonden met mortel. Onder elke laag bevond zich een soort vleilaag van zandleem van zo'n 0,10m dik (L8,

L10 en L12). Dit gedeelte van de fundering is duidelijk ingebonden met fundering van de noordelijke torenmuur.

Het diepste gedeelte van de westelijke torenfundering betreft een verdieping in de hoek met de noordelijke torenfundering. Hier is over een afstand van 0,80m een laag van 0,40m diep aanwezig, bestaande uit een goed bewaarde muurfundering uit kalkzandsteenbrokken met afmetingen van o.a. 14,0 x ? x ?cm. De brokken zijn niet gebonden met kalkmortel. Hieronder bevindt zich de moederbodem.

Samenvattend kan gesteld worden dat de fundering van de westelijke torenmuur 1,80m diep is. De onderkant bevindt zich op +46,57m TAW. In de fundering zijn 4 fases op te merken. De oudste fase, L7 tot en met L13 bestaat uit kalkzandsteenbrokken, niet gebonden met mortel en ingebonden met de noordelijke torenmuurfundering. Hierboven bevindt zich een lokale herstelling of versteviging van de originele fundering (L3 t.e.m. L6). In een derde fase werd de originele westelijke torenmuur blijkbaar afgebroken (L2) en een 0,30m naar het westen heropgebouwd (fase 4).

Figuur 39: Overzicht met de funderingen van de westelijke en noordelijke torenmuren.

De fundering van de noordelijke torenmuur vertoont een eenvoudiger opbouw zonder funderingstand. Onder de vloer (L1 & L2) was een vrij homogene fundering zichtbaar van kalkzandsteenbrokken met afmetingen tussen 18,0 x ? x 11,0cm en 40,0 x ? x 14,0cm, gebonden met vrij zachte, bruinige zandmortel en zeer harde grijze kalkmortel. De fundering lijkt op een andere manier gebouwd dan de westelijke torenfundering. Ze lijkt eerder 'gestort' te zijn in de funderingssleuf in plaats van gelegd. Beide funderingen zijn echter ingebonden en even diep, wat er toch op wijst dat het structuren betreft met eenzelfde ouderdom. Tegen profiel 5 aan was de fundering een 0,20m dieper, wat haar totale diepte op 1,80m onder het maaiveld brengt. Hieronder bevond zich de moederbodem.

In het oostprofiel (profiel 2) van put 11 konden verschillende lagen in de ondergrond van de kerktoeren worden onderscheiden. Onder de vloer en een vleilaag van licht puinig zand was tot op een diepte van +47,38m TAW (1m onder het maaiveld) een vaste vulling van homogeen licht bruinig grijze zandleem met vrij weinig spikkels en brokjes baksteen, zeer weinig spikkels kalkmortel en vrij weinig spikkels en brokjes houtskool te zien (L4). Tussen de vaag afgelijnde onderkant van deze laag en de moederbodem bevindt zich een sterk gelaagd pakket, waarin laagjes zandige en eerder kleiige leem elkaar opvolgen. Dit pakket is 0,80m dik. Het is nog onduidelijk of het hier gaat om een natuurlijk fenomeen, of om de intentionele ophoging van de kerkheuvel. Mogelijk gaat het hier om een Bt-horizont, waarbij de gelaagde bodemopbouw het gevolg is van kleimigratie.²⁸ In deze laag werden op deze plaats verder geen inclusies waargenomen. De grens met de moederbodem van stevige, homogene zandleem bevond zich op een diepte van 1,80m onder het maaiveld (+46,57m TAW). Verder was tegen de fundering van de torenmuur de opgevulde funderingssleuf te zien (L5). Deze wordt doorsneden door een opvallend grote kuil, waarvan de insteek tot tegen de torenfundering werd uitgegraven. De onderkant van deze kuil bevindt zich op een diepte van +47,28m TAW (ongeveer 1,10m onder het maaiveld). Ze had rechte wanden en loopt duidelijk door onder profiel 3. De inhoud (L1) bestond uit een zeer losse vulling van homogeen licht grijsig bruin, vrij zandige puin met zeer weinig spikkels en brokjes baksteen, vrij veel spikkels en brokjes kalkmortel, vrij veel spikkels, brokjes en brokken kalkzandsteen en vrij weinig fragmenten leisteen (<1cm² en 1-5cm²). Hiertussen bevonden zich enkele laagjes met ongeveer dezelfde samenstelling, die iets grijzer waren van kleur (L2 en L3). Onder de kuil bevond zich mogelijk nog een grafkuil (L7 & L8).

²⁸ Informatie verkregen via Yannick Devos (ULB).

Figuur 40: Profiel 2 (west) van put 11. De kuil met lossere vulling is duidelijk zichtbaar.

Figuur 41: Detail van profiel 2 (west) van put 11. De sterk gelaagde bodem is mogelijk een Bt-horizont.

Deze kuil was ook in het zuidprofiel (profiel 3) duidelijk zichtbaar en werd uitgegraven tot tegen de fundering van de westmuur. Het lijkt er sterk op dat dit gebeurde ná de werken aan de westelijke torenfundering van fase 2 (zie boven), maar vóór de afbraak en verplaatsing van de opgaande muur in fase 3. De bedoeling van het graven van deze kuil is onduidelijk, maar haar vrij puinige vulling wijst erop dat dit moet zijn gebeurd op een moment dat er werken aan de kerk aan de gang waren. Opvallend is het feit dat in deze kuil enkel reducerend gebakken aardewerk werd aangetroffen. Het gaat voornamelijk om kleine fragmenten, waaronder geen enkel randfragment. Daarin kon een scherp lokaal roodbeschilderd aardewerk worden vastgesteld, alsook een scherp handgevormd met donkere kern. Beide types komen voor van de 10de tot de 12de eeuw.²⁹ Ook enkele tegelfragmenten werden aangetroffen. Dit soort bouw materiaal komt voor vanaf de 12de eeuw. Een voorzichtige datering van deze kuil in de 12de eeuw kan dus worden naar voren geschoven. Er dient echter in acht te worden genomen dat de kuil werd gegraven in grond die voordien dienst deed als kerkhof en dus plaatselijk sterk vergraven kan zijn.

²⁹ DE GROOTE, K. *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen*, pp. 82-94.

6.12. Put 12

- **Algemeen**

Put 12 bevond zich tegen de voorgevel van de kerk, ten noorden van de ingang. De afmetingen van de put waren 3,60 x 2,30m . Het maaiveld rondom de put bevond zich op een hoogte van +48,32m TAW. De put werd op verschillende niveaus uitgegraven, met een eerste vlak tot op een maximum diepte van +47,15m TAW (1,17m onder het maaiveld). Een tweede onderzoeksvlak werd aangelegd op +46,37m TAW (ongeveer 1,95m onder het maaiveld).

- **Voornaamste sporen**

Het opvallendste spoor was een solide plaat in cementbeton, 0,85m dik en minstens 1,85m breed. De plaat heeft een lengte van meer dan 3,50m en reikt volledig tot tegen de brede trappenpartij die toegang geeft tot de heuveltop. De bovenkant van de plaat bevond zich op +48,02m TAW, zowat 0,30m onder het maaiveld. Aangezien de plaat zich ongeveer op de overgang van de toren naar de noordelijke zijbeuk bevindt, werd ze waarschijnlijk in 1949-1950 geïnstalleerd om op deze overgang de fundering te verstevigen.

Ten zuiden van de funderingsplaat werd verdiept teneinde het verloop van de torenfundering te kunnen volgen. Hierbij werd, naast enkele vaag afgelijnde grondsporen, skelet 23 (spoor 7) aangetroffen. Enkel een deel van de schedel en een armbeen werden gevonden en dit op een diepte van +47,31m TAW (1m onder het maaiveld). De resten lagen west-oost georiënteerd. De rest van de bijzetting bevindt zich waarschijnlijk onder het zuidprofiel van de put.

Figuur 42: Overzicht van de betonplaat in put 12.

Figuur 43: Detail van skelet 23.

- **Profielen en stratigrafie**

Onder de vloer in blauwe steen bevond zich een goed bewaarde fundering (L3) uit kalkzandsteenbrokken met afmetingen van o.a. 16,0 x ? x 8,0cm, opgetrokken in steens metselverband en gebonden met vrij harde kalkmortel. Deze funderingslaag is ongeveer 0,20m dik. De onderkant bevindt zich op +47,76m TAW (0,56m onder het maaiveld). Opvallend is hoe hieronder de fundering 0,36m naar achter inspringt. Dit achterliggende en oudste deel van de fundering bestaat tot een diepte van +47.58m TAW (0,74m onder het maaiveld) uit kalkzandsteenbrokken, gebonden met vrij harde kalkmortel. Tevens is de buitenkant van de fundering deels met mortel bestreken. Hieronder bestaat de fundering uit grote brokken kalkzandsteen en zandleem, niet gebonden met enige vorm van mortelspecie. De onderkant van de fundering bevindt zich op +46,46m TAW, ongeveer 1,90m onder het maaiveld. Hieronder bevindt zich nog 0,28m vrij gelaagde zandleem (L7). Hieronder werd op +46,23m TAW de moederbodem (L8) aangetroffen (ongeveer 2,10m onder het maaiveld).

De studie van deze fundering bevestigt de conclusies die werden getrokken uit het funderingsonderzoek van put 11. De westelijke torengewel werd duidelijk op een bepaald ogenblik tot op de grond afgebroken en 0,30 à 0,40m naar voren herbouwd. Kennelijk werd toen een bijkomende fundering van 0,50m diep als voldoende beschouwd. Bij vergelijking met het peil van de moederbodem in put 11, kan een verschil van 0,34m vastgesteld worden op een afstand van 1,90m. De westflank van de oorspronkelijke heuvel moet aldus een hellingshoek van 10° hebben gehad.

In het zuidprofiel kon onder de vloerniveaus een pakket van verschillende lagen (L11, 12, 14, 15, 16, 17 & 20) worden onderscheiden, die vrij vaag waren afgetekend en allen een vrij losse vulling hadden van homogeen donker bruinigrijze, vrij zandige zandleem met zeer weinig spikkels baksteen, vrij veel spikkels, brokjes en brokken kalkmortel en zeer weinig spikkels en brokjes houtskool. Dit pakket gaf de indruk van een tamelijk vergraven geheel. De ondergrens bevond zich op +46,92m TAW (ongeveer 1,40m onder het maaiveld). Hierin was duidelijk een kuil gegraven, bovenaan bestaande uit een vrij losse, puinige vulling (L13) met zeer veel spikkels, brokjes en brokken baksteen, zeer veel spikkels, brokjes en brokken kalkmortel, zeer weinig brokjes en brokken houtskool, vrij veel brokjes en brokken kalkzandsteen en vrij veel fragmenten leisteen (1-5cm² en >5cm²). Onderaan bestond deze (L19) uit een vrij vaste vulling van homogeen licht bruinigrijze, vrij lemige zandleem, met zeer veel brokjes kalkmortel en zeer veel spikkels houtskool. Onder deze losse lagen, bevond zich opnieuw een zeer gelaagde pakket van zandige en minder zandige zandleem, van ongeveer 0,30 tot 0,50m dik.

De zandlemen moederbodem bevond zich op een diepte van +46,54m TAW (1,80m onder het maaiveld).

Figuur 44 en 45: Detail van profiel 2 (west) van put 12. De sterk gelaagde bodem (links) is mogelijk een Bt-horizont.

6.13. Put 13

- **Algemeen**

Put 13 bevond zich in de hoek waar de zuidgevel van het schip grenst aan de westgevel van de zuidelijke kruisbeuk. Deze put was ongeveer 1,80 x 1,10m. Plaatselijk werd hij vergroot tot 2,35m ten zuiden van de zuidgevel.

- **Voornaamste sporen**

Omdat het bodemarchief in deze put compleet verstoord was door de werken in 1949-1950, werd de focus vooral gelegd op de studie van de recente funderingsverstevinging. Deze was over het hele oppervlak van de put aanwezig onder de vorm van een betonnen afzaat, een zgn. 'olifantpoot'. De grens van de verstevinging werd gevonden op 2,30m ten zuiden van de zuidelijke kerkmuur. Het profiel hiervan werd gedocumenteerd door architectenbureau Dirk Geeroms bvba.

De funderingstand (S1) van de zuidgevel bevond zich net onder het maaiveld en was in de hoek ongeveer 0,30m breed. Hij was opgebouwd uit kalkzandsteenbrokken met afmetingen van o.a. 25,0 x ? x 8,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband, gebonden met vrij zachte, vrij zandige licht gelig bruine kalkmortel met kalkstippen. Tijdens de werken in 1949-1950 werd de zijkant bepleisterd met cementmortel.

De fundering van de kruisbeuk werd eveneens net onder het maaiveld vastgesteld. Deze was 0,10m breed en opgebouwd uit kalkzandsteenbrokken met afmetingen van o.a. 22,0 x ? x 7,0cm, opgetrokken in onregelmatig metselverband, gebonden met vrij zachte, vrij zandige licht gelig bruine kalkmortel met kalkstippen. Tijdens de werken in 1949-1950 werd de zijkant bepleisterd met cementmortel.

Net boven de grens van de funderingsverstevinging kon in het uiterste zuiden van de put op 0,90m diepte nog metselwerk in baksteen worden waargenomen. Het betreft een goedbewaarde fundering uit baksteen, gebonden met vrij harde, weinig zandige licht wittig grijze kalkmortel met kalkstippen, met mortel aanwezig op de muur. Mogelijk gaat het om een gemetste grafkelder. De omstandigheden (reëel gevaar voor inschuivingen van de putwand) lieten verder onderzoek echter niet toe.

Figuur 46: Overzicht van put 13.

6.14. Conclusie

In de aangelegde putten werden 24 skeletten aangetroffen. Op één bijzetting na konden ze niet volledig worden onderzocht omdat ze verstoord waren of zich deels buiten het onderzoeksgebied bevonden. Concreet ging het om:

- 2 skeletten in put 1
- 4 skeletten in put 2
- 6 skeletten in put 5
- 1 skelet in put 6
- 9 skeletten in put 9
- 1 skelet in put 11
- 1 skelet in put 12.

Al deze skeletten werden aangetroffen in het noorden langs de binnen- en buitenkant van de noordelijke muur van het schip, de muren van het baptisterium en de toren. In het zuiden werden de bijzettingen verwijderd tijdens de werken in 1949-1950.

De begravingen op het kerkhof vonden in allerlei oriëntaties plaats, zij het nooit schuin op een windrichting. Er werden veel vergravingen aangetroffen alsook enkele knekelputjes, wat typisch is voor een kerkhofcontext.

Veruit de meest interessante bijzettingen werden aangetroffen in put 5. Het ging om twee skeletten van boorlingen, die vlak boven elkaar werden aangetroffen. Ze lijken intentioneel aan de ingang van het baptisterium, vlak voor de doopvont, te zijn begraven. Over een dergelijke rite is weinig geweten. In ieder geval zou bijkomend antropologisch onderzoek op beide skeletten interessante gegevens kunnen opleveren. Een datering van het botmateriaal zou ook een mogelijke datering van het baptisterium kunnen aanscherpen.

Verder biedt de studie van de begravingen ook een beter zicht op de geschiedenis van het kerkgebouw. De funderingen van het noordelijke schip, het baptisterium en de toren hebben bij hun aanleg allen bestaande graven doorsneden. Dit wijst erop dat het kerkhof niet alleen ouder is dan het huidige schip, maar ook ouder dan de oudste torenfase. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de oudste kern van het kerkgebouw meer in het oosten van het talud te zoeken is, rond het huidige koor. Verder zou een datering van skelet 22, dat ouder is dan de eerste torenfase, een interessante datering van de toren kunnen opleveren.

Ook op bouwhistorisch vlak leverden de opgravingen enkele interessante nieuwe resultaten op. Zo werd de diepte van de fundering van het baptisterium aan de voorgevel vastgesteld op +47,04m TAW (1,28m onder het maaiveld). De diepte van de torenfundering werd vastgesteld op 1,80m onder het maaiveld.

In de westelijke torenfundering werd duidelijk vastgesteld dat de bovenkant van de fundering werd hersteld of verstevigd. Later werd de westelijke torenmuur van op de grond herbouwd en 0,30 à 0,40m opgeschoven naar het westen. Het vooruitgeschoven gedeelte van de nieuwe torenmuur werd slechts tot 0,50m diep gefundeerd. Op basis van de typologische datering van aardewerk en bouw materiaal kan worden gesteld dat de toren er mogelijk al stond in de 12de eeuw. Een datering van skelet 22 zou hierover uitsluitsel kunnen geven.

Verder leveren de karige bouwhistorische vaststellingen binnenin de kerk toch enkele interessante nieuwe denkpistes op. Cruciaal hierin zijn de conclusies dat de noordelijke vleugel van het schip en het baptisterium altijd een bouwkundig geheel hebben gevormd. Restanten van een scheidingsmuur tussen het baptisterium en het schip werden immers niet aangetroffen. Een oudere dwarsmuur werd wel aangetroffen in het zuiden, in het verlengde van de oostelijke torenmuur.

Uit deze waarnemingen kan afgeleid worden dat de zuidgevel van het huidige schip vermoedelijk ouder is dan de noordgevel en het baptisterium, die op een bepaald moment als één geheel aan een bestaand kerkvolume werden toegevoegd. Enkel de zuidgevel van het huidige schip zou in deze hypothese nog origineel zijn. Mogelijk was het schip vroeger begrensd in het noorden door een muur die zich op de scheiding tussen de huidige midden- en noordbeuk bevond. Hiervoor werd echter geen archeologisch bewijs gevonden, noch voor een aansluiting met het koor.

Enkel een maximale datering van de funderingen kan dit onderzoek fundamenteel onderbouwen. In dit opzicht zou het ook interessant kunnen zijn om skelet 19 te laten dateren, aangezien dit een datering zou geven voor het noordelijke deel van het schip en het baptisterium. Een vergelijking van de steenstalen en mortelstalen die genomen werden van de torenfundering en de muurfundering in put 8 zouden eveneens licht kunnen werpen op de relatie tussen beide structuren.

6.15. Familiecrypte heren van Bouchout

- **Algemeen**

Bij een onderzoek naar mogelijke caviteiten die de stabiliteit van de kerk zouden kunnen in gedrang brengen werd bij toeval een onbekende crypte ontdekt. Langs de buitenkant van de kerk werd een opening in het gewelf gemaakt, waarlangs de ruimte werd betreden. Uit inscripties op verschillende grafkisten bleek al vlug dat het om de familiecrypte van de zgn. heren van het kasteel van Bouchout ging.

De crypte werd op vraag van Onroerend Erfgoed door het archeologisch team zo uitvoerig mogelijk gedocumenteerd. Hierbij werd alles aanwezig in de kelder ongemoeid gelaten.

- **Historiek**

Bij de bouw van het huidige koor rond 1500 werd een crypte voorzien voor de heren van het Hof te Meise. In deze hoedanigheid beschikten de families Van Immersele, Vander Ee en Vander Linden over deze begraafplaats. Deze grote crypte is toegankelijk via een deksteen in de huidige sacristie.

In 1733 smeedde het huwelijk tussen de toenmalige heer van Bouchout, Melchior Roose, en Francisca Van der Linden d'Hoogvorst een band tussen de twee belangrijkste adellijke families van Meise. Een rechtstreeks gevolg hiervan was dat ook de bewoners van het kasteel van Bouchout toelating kregen om in het koor van de kerk begraven te worden. Voor hen werd een *'afzonderlijke ruimte langs de evangeliezijde (links)'* voorzien.³⁰ Hoogstwaarschijnlijk werd in de jaren na het huwelijk aangevat met de aanleg van de crypte. In 1740 vond de eerste bijzetting plaats. In oktober 1745 werd de ingang vergroot bij de begraafing van Melchior Franciscus Roose.

In de *'Manuale-Pastoris De Meijs'* uit het parochiearchief zijn verwijzingen te vinden naar leden van deze familie die in de crypte werden begraven.

- 23/9/1740: Maria Magdalena Josepha Gislena Roose. Zij was de dochter van de baron van Bouchout en overleed op 3 jarige leeftijd.
- 1/10/1745: Melchior Franciscus Roose Baron van Bouchout (+29/9/1745).

³⁰ HEYVAERT, J. *Meise van oorsprong tot 1940*, pp. 110-111; NOPPEN, C. *De heren van Boechout en hun waterburcht*, p. 162.

- 14/09/1760: Arnold Melchior Roose, enige zoon van Melchior Franciscus Roose, kapitein in het Keizerlijk leger en gesneuveld in Silesië.
- 15/5/1776: Petrus Carolus Josephus Roose, graaf van Baisy (+10/3/1776).
- 23/9/1784: Petrus de Baron Roose Grave Van Baisy .

In de '*Annalen parochie St.-Martinus – sterfgevallen en begrafenissen*' werd ook nog de vermelding teruggevonden van :

- 4/9/1937: Ferdinandus Amadeus Victor (...) Joannes Ghislenus Anna Maria Markies de Beaufort. Zoon van Albert Maria Ghislina De Beaufort en Emilia Mathilda Valeria Maria Ghislina de Marnix.

Bij onderzoek van de crypte door Jef Heyvaert³¹ in 2004-2005 werden ook volgende namen aangetroffen op de kisten:

- Marquise de Beaufort, comtesse Romrée de Vichinet (1863-1946).
- Marie Gh. H.C.L. de Beaufort décédée le 2 dec 1838.
- Fernand A.V.I.J.M.G. Marquis de Beaufort (1862-1937).
- Louis L. Amedée Comte de Beaufort né à Tournay le 4 avril 1806 mort à Bruxelles le 28 juillet 1858.
- Marie El. J.J. Gh. Roose de Baisy, Bruxelles 13/7/1809, +12/5/1830.

• Analyse van de crypte

De crypte bestaat in haar huidige vorm uit een toegang met oriëntatie noordoost-zuidwest die onder de noordoostelijke muur van het koor loopt en een grafkamer met oriëntatie oost-west in de noordkant van het koor.³² Een arduinen deksteen laat toe om de toegang langs de buitenkant van het koor te betreden. Thans bevindt de bovenkant hiervan zich een tiental centimeter onder het maaiveld en is hij bijgevolg niet zichtbaar. In 2004-2005 werd hij voor het laatst verwijderd door Jef Heyvaert voor de studie van zijn boek '*Meise van oorsprong tot 1940*'. Ter hoogte van de deksteen siert een familiegrafsteen de muur van het koor. Het opschrift luidt '*Monumentum perillus et nobilis Familiae comitum De Beaufort olim perillus familiae D. Roose comitum De Baisy Baron de Bouchout Toparchae de Meysse*'. Het monument wordt gesierd door de wapens van de families De Beaufort en Roose, die door het huwelijk van Antionette-Josephine Ghislaine Elisabeth Roose de Baisy en Lodewijk-Leopold Amedeus de Beaufort op

³¹ HEYVAERT, J. *Meise van oorsprong tot heden*, p. 111.

³² De noordzijde van de kerk werd vroeger aangeduid als de 'evangeliezijde'.

12/5/1830 met elkaar werden verbonden. Het monument dateert dus met zekerheid van na deze datum.

De toegang tot de crypte is 2,20m lang en 1m breed. Hij wordt overkoepeld door een laag tongewelf, waarvan de nok zich 1,40m boven de vloer bevindt. De muren van de toegang zijn gemetst in kruisverband, met stenen met formaat 18,0 x 7,0 x 4,0cm. Hiertegen werd een dunnen pleister van kalkmortel aangebracht. De vloer is ongeveer 0,15m meter dieper uitgegraven dan de crypte zelf en bestaat uit een dun laagje van leem, kalkmortel en baksteenbrokjes. Hieronder bevindt zich de moederbodem. Aan het begin van de toegang, ter hoogte van de deksteen, loopt de muur schuin naar beneden, teneinde het zakken van een kist te vergemakkelijken.

Bij de ingang van de grafkamer versmalt de ingang tot 0,84m, waarna hij uitgaat op de noordoosthoek van de grafkamer. Deze vormt een rechthoek van 2,60 x 1,67m en is 1,80m hoog. De kamer heeft de opbouw van een tongewelf met lage aanzet. Het plafond wordt gevormd door een bekistingsplank waarboven brokkenbeton is gestort in de sleutel van het gewelf.³³

Figuur 47: Onderkant van de deksteen die toegang geeft tot de crypte.

³³ Informatie aangeleverd door Prof. Dr. Dionys Van Gemert.

Figuur 48: De toegang tot de crypte.

In totaal staan in de crypte 8 kisten opgesteld in 3 lagen. Op de vloer van de ruimte bevinden zich 2 kisten. 0,70m daarboven bevinden zich 4 kisten, geplaatst op ijzeren balken die in de muur zijn ingewerkt. Nog eens 0,55m daarboven, bevinden zich onder de bekistingsplaat, nog 2 kisten. Deze zijn eveneens op stalen balken geplaatst, waarvoor gaten werden geslagen in de bestaande muren. Hierin was zichtbaar hoe de muren van de grafkamer bestaan uit bakstenen van formaat 26,0 x 11,5 x 5,0cm, verbonden met een zandige beige kalkmortel.

Voor het onderzoek werden de kisten genummerd van 1 tot en met 8 (zie figuur 49). De eerste kist bevindt zich links op het hoogste rek. Het gaat om een houten kist in goede staat van 1,80m lang en 0,37m hoog. Aan de kist bevinden zich koperen handvaten en enkele sierornamenten op het deksel. Aan het voeteinde was de kist 0,26m breed aan de onderkant en 0,30m aan het deksel. De kist werd met het voeteinde naar de ingang van de grafruimte geplaatst. Op dit voeteinde bevond zich een metalen plaat met inscriptie *'Marquise de Beauffort nee comtesse de romrée de Vichenet 1863-1946'*. Het stoffelijk overschot bevindt zich in een loden binnenkist.

Daarnaast bevindt zich op hetzelfde rek een soortgelijke kist (kist nr. 2) van ongeveer dezelfde lengte en 0,40m hoog. Ze werd in de tegenovergestelde richting op het rek geplaatst (voeteinde naar het altaar), waardoor enkel de dimensies van het hoofdeinde konden worden gedocumenteerd. De kist meet hier 0,36m aan de onderkant en 0,40m aan het deksel. Deze kist is eveneens versierd met metalen handvaten en ornamenten op het deksel. Het hout is in minder goede staat dan bij kist nr. 1. Aan het hoofdeinde ontbreken enkele planken, waardoor ook zichtbaar is dat de loden binnenkist op plaatsen volledig is gedesintegreerd en de stoffen binnenbekleding zichtbaar is. Een naamplaquette bevindt zich mogelijk op het voeteinde van de kist. Verder onderzoek hiervan was niet mogelijk.

Kist nr. 3 bevindt zich links op het middelste rek. Ze is 1,80m lang en 0,34m hoog. Het stoffelijk overschot zit vervat in een loden binnenkist. Gezien de zeer slechte staat van de houten kist is de oriëntatie onduidelijk. Bovenop de kist bevinden zich enige brokken baksteenpuin die duidelijk afkomstig zijn uit de gaten die werden gemaakt bij de bevestiging van de hoogste rij ijzeren balken. Door de slechte staat van het houten omhulsel rust de loden binnenkist rechtstreeks op de ijzeren balken. Zij bevindt zich nog in vrij goede staat en is enkel op de steunpunten lichtjes doorgezakt. Los op de kist bevindt zich een loden naamplaquette. De intentionele plaatsing zou erop kunnen wijzen dat de schade aan de kist werd berokkend bij de installatie van de stalen balken, waarna de losgekomen plaquette op de kist werd geplaatst. De tekst luidt *'Louis Leopold Amedée Comte de Beauffort né à Courmay le 4 Avril 1806 mort à Bruxelles le 28 juillet 1858. R.J.P.'*

Bovenop deze kist bevond zich een kleine kist (4), die vooral bovenaan in slechte staat is. De kist is 0,16m hoog, 0,15m breed aan de onderkant en 0,22m aan het deksel. De loden binnenkist is plaatselijk opengesprongen. De bijzetting gebeurde met de voeten naar de ingang. Aan het voeteinde is een loden plaquette te zien met inscriptie *'Marie Ghislaine Henriette Carole Isabelle de Beauffort nee le 10 Avril décédé le 2 décembre 1838'*.

Figuur 49: Overzichtsfoto van de grafkamer. Bij het onderzoek werden dekisten genummerd van 1 t.e.m. 8.

Kist nr. 5 bevindt zich in het midden van de middelste rij kisten. Ze werd bijgezet met de voeten naar het altaar. De kist is 0,27m hoog. De lengte kon niet worden bepaald. Het kistdeksel is nog in vrij goede staat en heeft aan het hoofdeinde een breedte van 0,34m (0,25m op de bodem). Metalen sierornamenten en een crucifix zijn duidelijk zichtbaar op het deksel. Op de kist liggen tal van baksteenbrokken, afkomstig van de gaten geslagen voor de inbreng van de bovenste rij stalen balken. De zijanten van de kist zijn in zeer slechte staat. De houten planken zijn quasi volledig verdwenen waardoor de loden binnenkist volledig blootligt. De bodemplank is op de steunpunten nog in vrij goede staat, waardoor de binnenkist nog niet is doorgezakt.

Uiterst rechts op de middelste rij bevindt zich een kist (nr. 6) van 1,70 à 1,80m lang, geplaatst met het voeteinde naar het altaar. Aan het hoofdeinde kon enkel de loden binnenkist worden opgemeten. Deze is 0,34m breed en 0,39m hoog. De kist is in zeer slechte staat. Op een deel van het deksel na is de houten kist haast volledig verdwenen. Merkwaardig is wel de aanwezigheid van een krans in naalddakken die zich op het deksel bevindt en in zeer goede staat is. De loden kist is volledig doorgezakt en 'hangt' als het ware over de stalen dwarsbalken. Op de kist liggen verschillende baksteenbrokken, afkomstig van de gaten voor de bovenste rij stalen profielen.

Onderaan staat in de linkerhoek van de grafkelder een kist opgesteld van ongeveer 1,80m lang , 0,38m hoog en 0,40m breed. Ze staat opgesteld met het hoofdeinde naar het altaar. De kist is in zeer goede staat. Een crucifix en diverse metalen sierornamenten zijn duidelijk zichtbaar op het kistdeksel. Net voor en op de kist bevindt zich een concentratie van houten balken en kleinere houtresten en baksteenpuin. Hiertussen werden ook menselijke resten zoals fragmenten van ribben en een dijbeen vastgesteld. Deze schermen het voeteinde van de kist af waarop zich waarschijnlijk een naamplaque bevindt. Alle resten werden echter ongemoeid gelaten, waardoor dit niet nader kon worden vastgesteld. Het 'debris' lijkt intentioneel in de zuidoosthoek van de crypte geplaatst te zijn. Mogelijk gaat het om de resten van oudere kisten die werden geruimd om plaats te maken in de grafkamer. Wanneer dit gebeurde is onduidelijk. Aangezien er zich ook baksteenbrokken uit de gaten in de muren onder het puin bevinden, gebeurde dit mogelijk tijdens of na het plaatsen van de bovenste rij stalen profielen.

Kist nr. 8 stond opgesteld op de bodem van de grafkamer, tegen de noordwand. Ze is 1,80m lang, 0,36m hoog en op de bodem 0,24m breed. Zowel de houten kist als de loden binnenkist lijken in vrij goede staat te zijn. Een klein opstaand kruis aan het hoofdeinde en metalen sierornamenten konden duidelijk worden waargenomen.

In de westelijke zijde van de crypte bevindt zich een oudere toegang, bestaande uit twee steile bakstenen treden om het neerlaten van een kist mogelijk te maken. Sporen van de vergroting in 1745 zijn te zien in het aangepaste metselwerk. Een deksteen kon niet worden waargenomen. Gezien deze toegang zich achterin de grafkamer bevindt, was het niet mogelijk deze van dichtbij te onderzoeken. Wel is het duidelijk dat de huidige toegang achteraf werd toegevoegd. Afgaande op het grafmonument voor de familie Roose-De Beaufort dat opgericht werd na 1830, kan de toevoeging van de huidige toegang mogelijk geplaatst worden rond het midden van de 19de eeuw. Ook het formaat van de gebruikte bakstenen en het strakke metselverband wijzen in de richting van een datering in de 19de eeuw.

- **Conclusie**

De familiecrypte Roose-de Beaufort bevindt in het noordoosten van het koor en werd waarschijnlijk aangelegd tussen 1733 en 1740. De ruimte was toegankelijk via een deksteen in het koor en een steile bakstenen trap. De originele ingang werd in 1745 vergroot. Thans is de crypte toegankelijk via een arduinen deksteen naast de noordoostelijke buitenmuur van het koor, ter hoogte van een grafmonument voor beide families. De deksteen geeft uit op een toegang die onder de muur van de kerk doorloopt. Waarschijnlijk werd deze toegevoegd in het midden van de 19de eeuw. Tussen het midden van 19de en het midden van de 20ste eeuw werden eveneens gaten in de muren van de crypte en extra stalen profielen aangebracht. Bij de onderzoeken in 2004-2005 en 2011 konden 5 van de 8 aanwezige kisten worden geïdentificeerd. Het gaat om telgen van bovenvermelde adellijke geslachten die vanaf 1830 in de crypte werden begraven. De overige 3 bijzettingen, alsook de verstoorde contexten, konden niet worden geïdentificeerd. Aangezien het aantal bijzettingen dat gekend is uit historische bronnen het aangetroffen aantal overstijgt werd de grafkamer één of meerdere malen geruimd.

Aldus blijven heel wat vragen omtrent deze crypte nog onbeantwoord. Documenten omtrent de aanleg van de crypte dienen gezocht te worden rond de periode 1730-1740. Tevens zouden parochiale bronnen voor de periode tussen het einde van de 18de eeuw en 1937 enig licht kunnen werpen op de bijzettingen die toen werden gedaan en de nieuwe toegang langs de buitenkant van de kerk. Ook een nader onderzoek van de crypte van de heren van Meise zou kunnen uitsluiten of er ook hier geen leden van de familie van de kasteelheren van Bouchout werden begraven. In ieder geval tonen beide crypten duidelijk aan hoe sterk de adel met de geschiedenis van Meise en de Sint-Martinuskerk is verweven.

7. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK

Verder natuurwetenschappelijk onderzoek zou uitsluitsel kunnen geven over het tijdstip van enkele belangrijke bouwfasen.

¹⁴C-dateringen zouden kunnen worden uitgevoerd op volgende skeletten:

- put 11 S5 (skelet 22) voor een *terminus post quem* van de oudste torenfase;
- put 5 S5 (skelet 8) voor een *terminus ante quem* van de bouw van het baptisterium en de noordvleugel van het schip;
- put 9 S14 (skelet 19) voor een *terminus post quem* van de bouw van het baptisterium en de noordvleugel van het schip.

Fysisch antropologisch onderzoek zou mogelijk meer zicht kunnen geven op de skeletkenmerken (leeftijd, geslacht, afmetingen, ziektebeeld,...) van de twee boorlingen aan de ingang van het baptisterium. Concreet gaat dit om:

- put 5 S1 (skelet 1);
- put 5 S5 (skelet 8).

Mortel- en natuursteenanalyses zouden meer zicht kunnen bieden op de samenhang van de zuidgevel met de toren. Het gaat om:

- put 11: mortelstaal profiel 1 laag 3;
- put 11: steenstaal profiel 1 laag 3;
- put 3 S3: mortelstaal van de zuidmuur;
- put 3 S3: steenstaal van de zuidmuur.

Deze skeletten en stalen zijn gereinigd, droog opgeslaan en correct verpakt en maken deel uit van het opgravingsarchief.

8. ALGEMEEN BESLUIT

In het kader van de stabiliteitswerken aan de Sint-Martinuskerk van Meise (provincie Vlaams-Brabant) voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv van 30 mei tot 8 juli 2011 een archeologische opgraving uit in en rond het gebouw. Opdrachtgever voor het onderzoek was de gemeente Meise. De opgraving werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorschriften opgesteld door Onroerend Erfgoed, dat adviseerde dat een onderzoek voorafgaand aan de werken diende uitgevoerd te worden. Het doel was hierbij om het bodemarchief dat verstoord zou worden volledig op te graven en tegelijk op enkele strategische plaatsen een zicht te krijgen op de staat van de funderingen van de kerk. Verspreid over het terrein werden 13 putten aangelegd. Eveneens werd een prospectie uitgevoerd van de familiecrypte Roose – de Beaufort, heren van het kasteel van Bouchout.

In totaal werden bij de archeologische werkzaamheden 32 skeletten aangetroffen. In de onderzoekspullen ging het om 24 bijzettingen en enkele 'knekelpotjes'. Door de vele doorsnijdingen en beperkte opgravingsputten kon slechts 1 skelet volledig worden gerecupereerd. Alle begravingen bevonden zich rond de noordbeuk, het baptisterium en in de toren. De bijzettingen gebeurden in uiteenlopende oriëntaties, zij het nooit schuin op de windrichting. Veruit de belangrijkste begravingen waren deze van 2 boorlingen bij de ingang van het baptisterium. In de familiecrypte Roose – de Beaufort werden nog eens 8 bijzettingen aangetroffen, alsook de resten van verstoorde grafcontexten. De familiecrypte Roose – de Beaufort bevatte 8 bijzettingen. De bewaringstoestand van de kisten was zeer wisselend. De oude toegang tot de crypte via het koor werd in het midden van de 19de eeuw vervangen door de huidige gemetste toegang ten noordoosten van het koor.

In de toren werden verschillende bouwfases van de westelijke torenmuur vastgesteld. Opmerkelijk is het feit dat deze op een bepaald moment bijna een halve meter in westelijke richting werd opgeschoven. Mogelijk was een eerste toren al aanwezig in de 12de eeuw. Deze werd in de loop der jaren echter quasi volledig herbouwd. Op de aansluiting van de zuidbeuk met de bergplaats naast de toren werd een muur aangetroffen die deel uitmaakte van een ouder kerkvolume. Ook werd vastgesteld dat het baptisterium en de noordbeuk steeds één bouwkundig geheel hebben gevormd. Hieruit kan een hypothese naar voor worden geschoven dat het kerkgebouw vroeger de vorm had van een zaalkerk die mogelijk bestond uit de midden- en zuidbeuk en verbonden was met de toren. De aansluiting met het koor kon niet archeologisch worden onderzocht.

Tegen de zuidelijke muren van het schip en de bergplaats naast de toren werd een versteviging van de fundering aangetroffen die al het archeologisch erfgoed ter plaatse had verstoord. Deze versteviging werd uitgevoerd in 1949-1950.

Deze bevindingen tonen het rijke verleden van de Sint-Martinuskerk aan. Weinig is bekend over dit merkwaardige monument dat in de loop der eeuwen zwaar geteisterd werd, maar steeds werd herbouwd. Dit onderzoek licht een tipje op van de sluier en wil de aanzet leveren tot verder onderzoek dat de geschiedenis van het monument verder kan ontrafelen.

9. LITERATUUR

- **Uitgegeven bronnen**

DE GROOTE, K. *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen*. Brussel, 2008.

HEYVAERT, J. *Meise van oorsprong tot 1940*. Meise, 2005.

NOPPEN, C. *De heren van Boechout en hun waterburcht*. Brussel, 1991.

VANHOUDT, H. *Atlas der munten van België, van de Kelten tot heden*. Herent, 1996.

VERBESSELT, J. *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 18^e eeuw*. Deel III. Pittem, 1964.

WOUTERS, A. *Histoire des environs de Bruxelles*. Brussel, 1972.

- **Internetbronnen**

<http://agiv.be>

<http://blog.seniorennet.be/erfgoedmeise>

<http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/40152>

http://www.meise.be/Geschiedenis_heemkunde

<http://www.ngi.be>

- **Onuitgegeven werken**

GEEROMS, D. *St. –Martinuskerk van Meise. Gemeente Meise. Restauratie*. Onuitgegeven bundel. Gent, s.d.

GEMEENTEARCHIEF MEISE. Restauratie van de parochiale Sint-Martinuskerk. Beschrijving bestek, opsomming van de meest dringende werken en benaderende beraming van de onkosten.

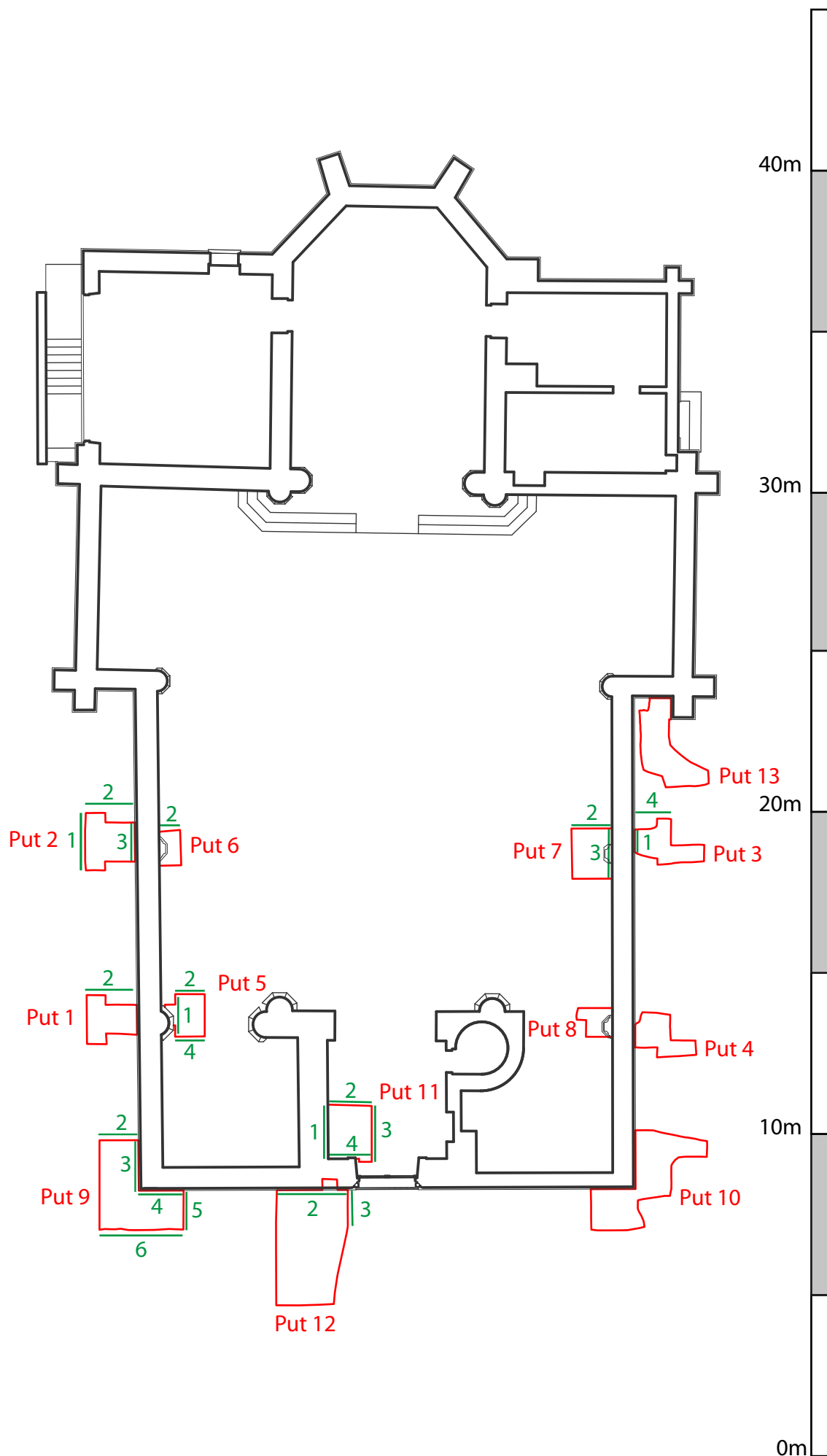
PAROCHIAAL ARCHIEF ST-MARTINUS MEISE. *'Manuale-Pastoris De Meijs'*.

PAROCHIAAL ARCHIEF ST-MARTINUS MEISE. *'Annalen parochie St.-Martinus – sterfgevallen en begrafenissen'*.

ONROEREND ERFGOED. *'Bijzondere voorschriften bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Meise, Brusselsesteenweg (Sint-Martinuskerk).'*

10. BIJLAGEN

- Bijlage 1 - Inplanting putten
- Bijlage 2 - Put 1 profiel 2
- Bijlage 3 - Put 2 profiel 1
- Bijlage 4 - Put 5 profiel 1
- Bijlage 5 - Put 9 profiel 4
- Bijlage 6 - Put 11 profiel 2
- Bijlage 7 - Put 11 profiel 4
- Bijlage 8 - Put 12 profiel 2
- Bijlage 9 – Alle profielen
- Bijlage 10 - Reconstructie Romaans schip + aanbouw berging
- Bijlage 11 – Cryptes
- DVD met foto's, plannen, inventarissen, deze tekst en bijlagen

Archeologische opgraving Meise Sint- Martinuskerk 2011

Bijlage 1
Liggingsplan putten

- Aflijning putten
- Getekende profielen

Verg.nr. 2011/025

Archeologische
opgraving
Meise Sint-Martinuskerk

Bijlage 2
Profieltekening Put 1 Profiel 2

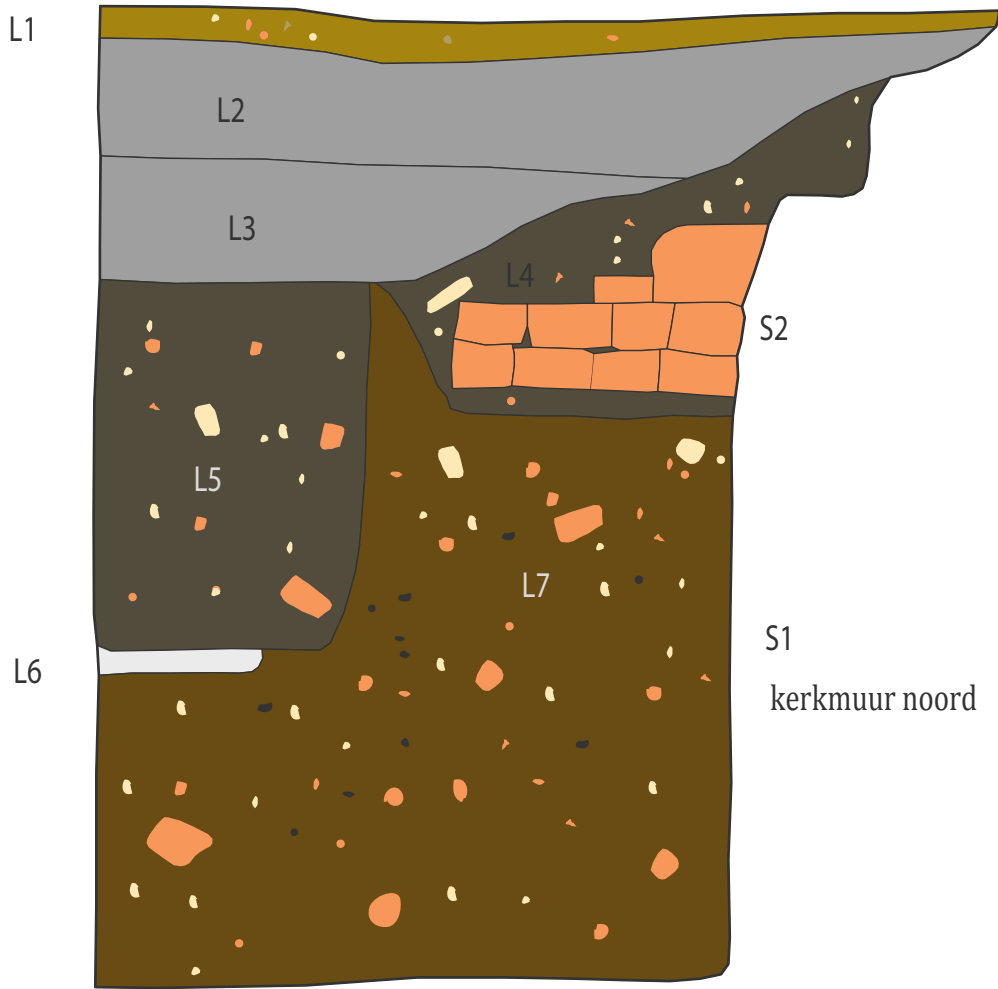
- Bakstenen muur-fundering
- Puinig zand
- Puipakket met losse (L2) en vaste (L3) vulling.
- Insteek van afwaterings-put (L5)
- Vergraven kerkhofgrond
- Fundering afwateringsput in beton
- Baksteenspikkels en -brokken
- Houtskoolspikkels en -brokken
- Kalkmortelspikkels en -brokken
- Kalkzandsteenspikkels en -brokken

Verg.nr. 2011/150

GROUP
MONUMENT

0m1m2m3m

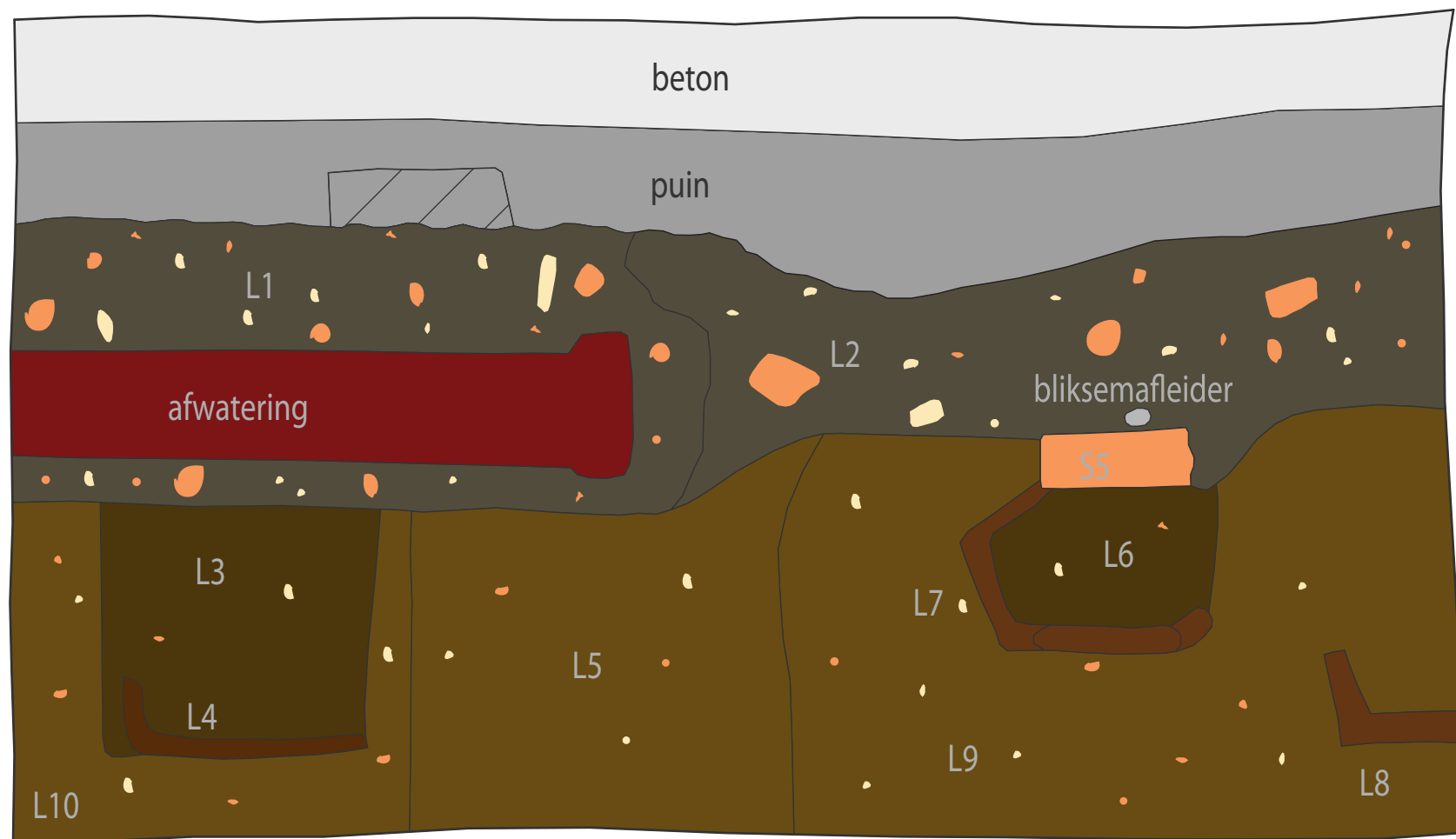
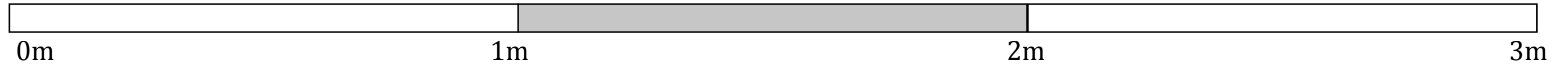

Archeologische
opgraving
Meise Sint-Martinuskerk

Bijlage 3
Profieltekening Put 2 Profiel 1

Verg.nr. 2011/150

GROUP
MONUMENT

Archeologische
opgraving
Meise Sint-Martinuskerk

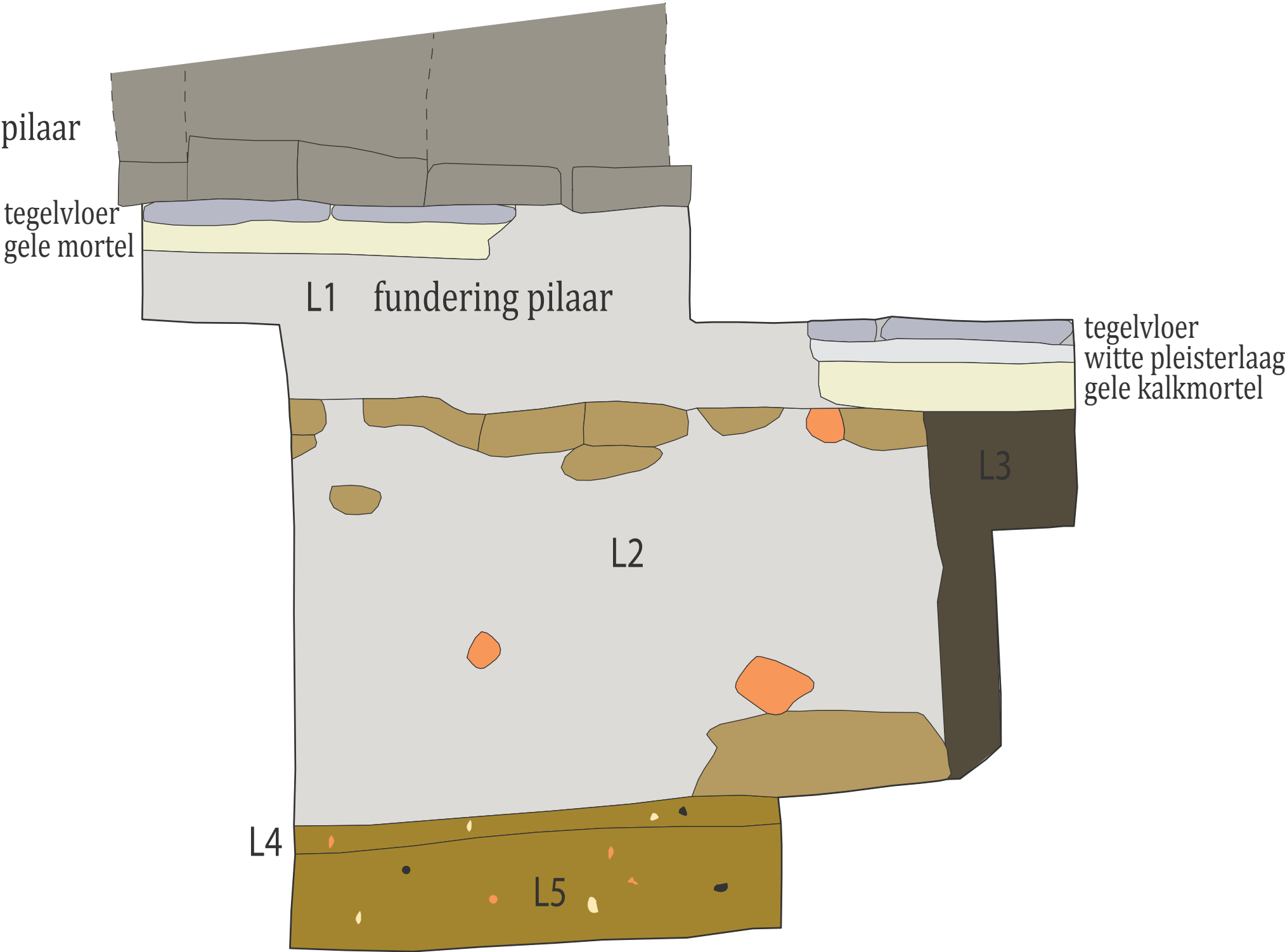
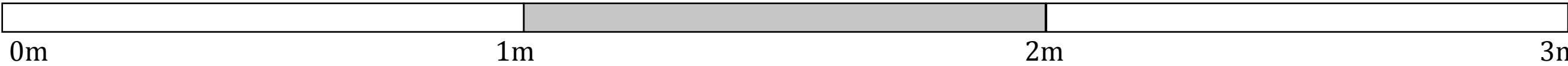
Bijlage 4
Profieltekening Put 5 Profiel 1

- Muur uit baksteen en kalkzandsteenblokken, fundering (L1) en opgaande muur (L2)
- Donkere zandleem
- Vrij zandige (L4) en licht zandige (L5) zandleem

- Kalkmortelspikkels en -brokken
- Kalkzandsteenspikkels en -brokken
- Baksteenspikkels en -brokken
- Houtskoolspikkels en -brokken

Verg.nr. 2011/150

GROUP
MONUMENT

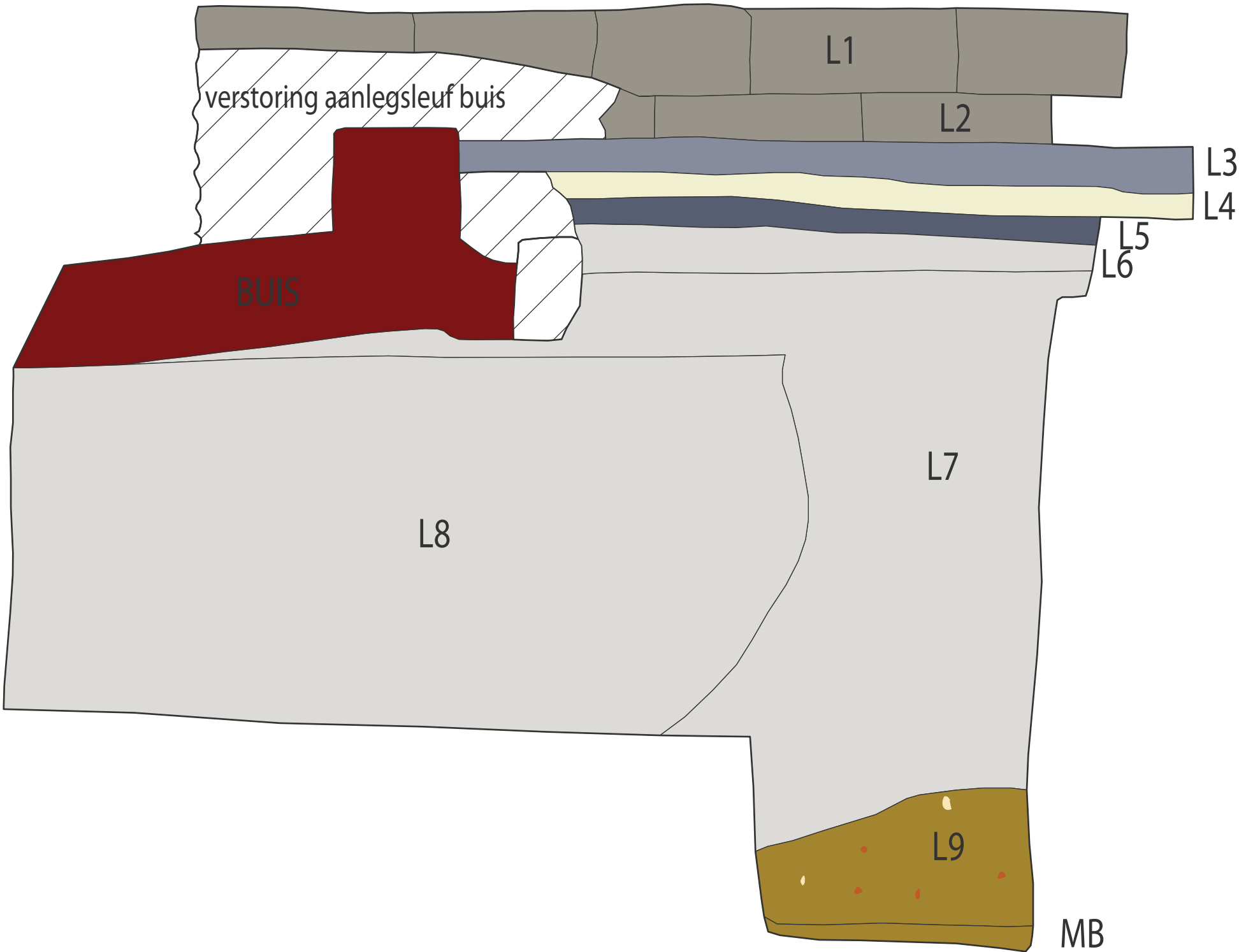
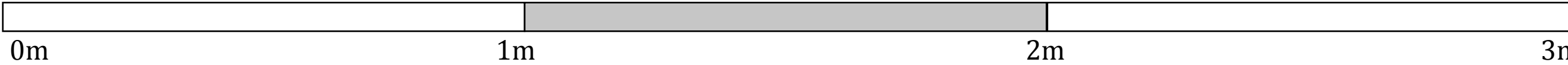
Archeologische
opgraving
Meise Sint-Martinuskerk

Bijlage 5
Profieltekening Put 9 Profiel 4

- Opgaande muur in kalkzandsteen
- Vloerniveau in recente tegels
- Vloerfundering in harde cementmortel
- Vloerniveau in blauwe steen
- Kalkmortelspikkels en -brokken
- Kalkzandsteenspikkels en -brokken
- Spikkels verbrande leem
- Kalkmortelspikkels en -brokken

Verg.nr. 2011/150

GROUP
MONUMENT

Archeologische
opgraving
Meise Sint-Martinuskerk

Bijlage 6
Profieltekening Put 11 Profiel 2

Kuil met zandig puin

Licht puinig zand

Insteek noordelijke torenmuur

Gelaagde zandleem

Zandleem

Beige zandleem

Donkere zandleem

Spikkels verbrande leem

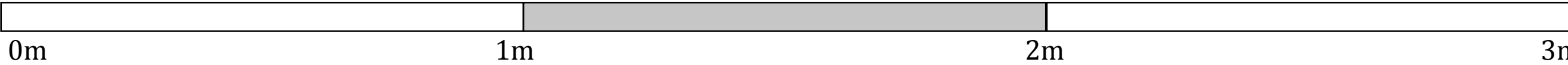
Kalkmortelspikkels en -brokken

Spikkels verbrande leem

Kalkmortelspikkels en -brokken

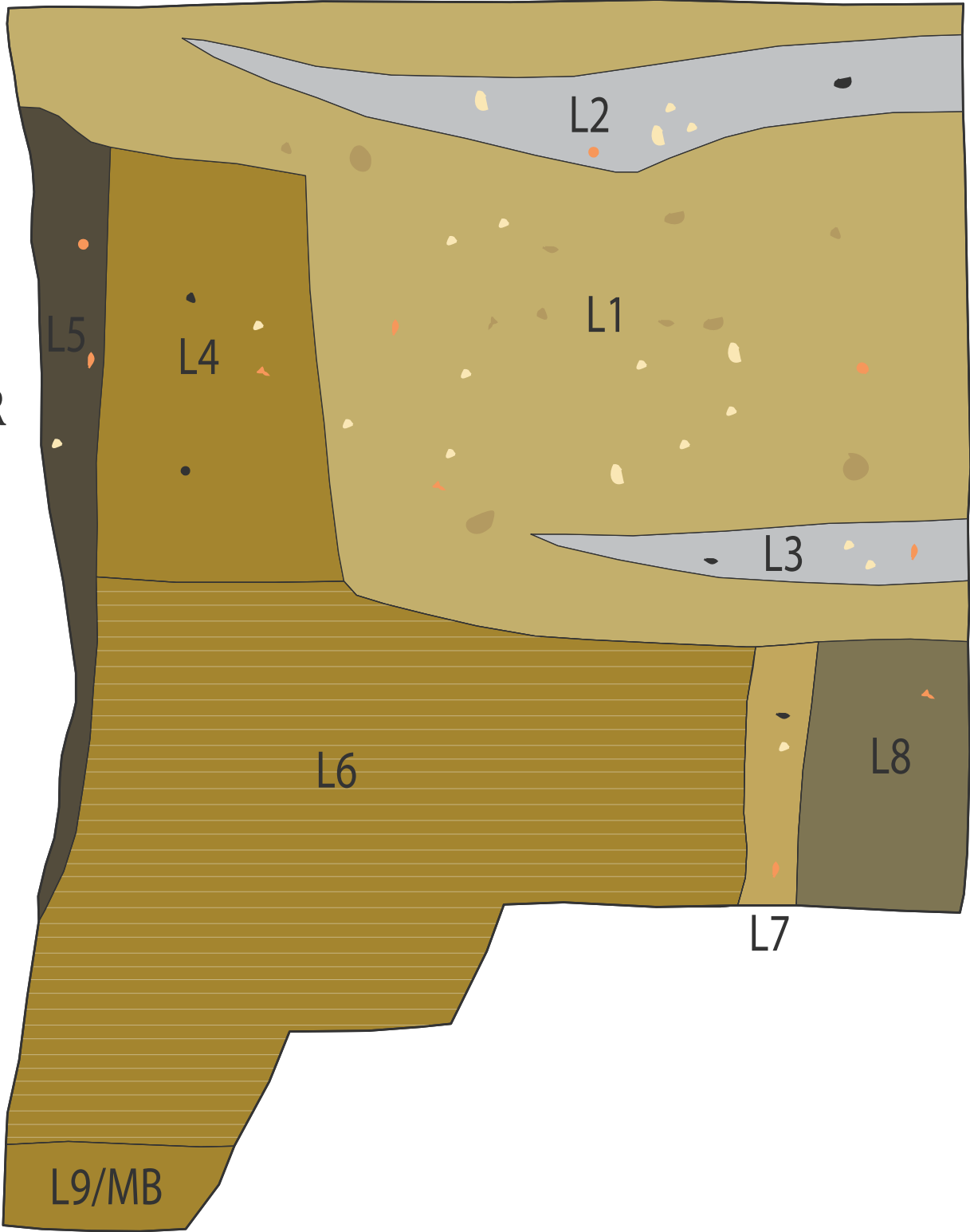
Verg.nr. 2011/150

GROUP
MONUMENT

— 19 cm onder vloerniveau

TORENMUUR
NOORD

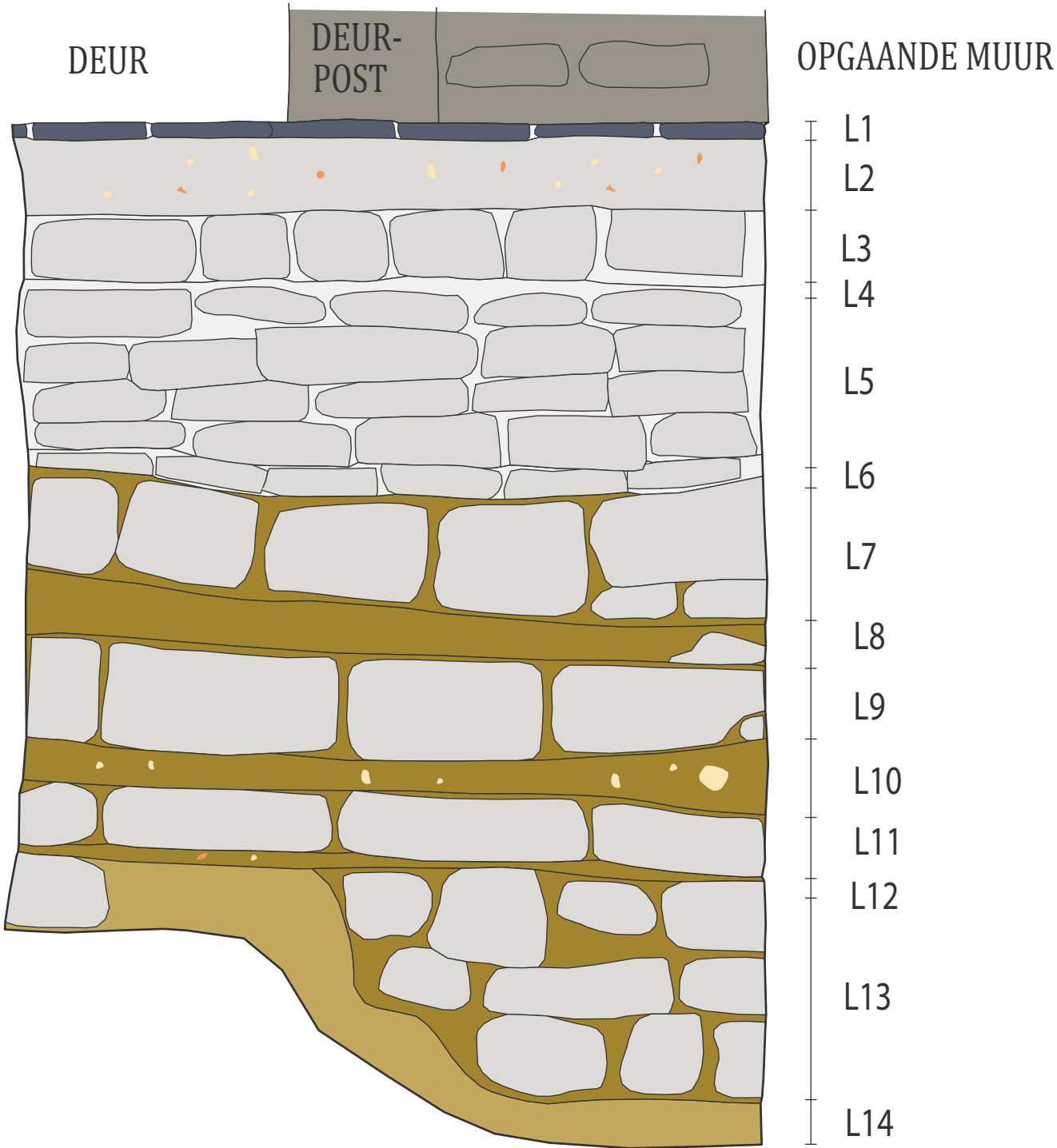
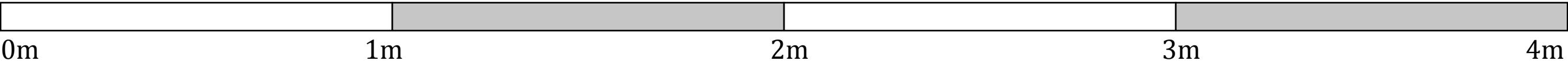

Archeologische
opgraving
Meise Sint-Martinuskerk

Bijlage 7
Profieltekening Put 11 Profiel 4

- Vloer in arduintegels
- Muurfundering uit kalkzandsteen
- Witte kalkmortel
- Zandleem
- Zandleem (moederbodem)
- Baksteenspikkels en -brokken
- Kalkmortelspikkels en -brokken

Verg.nr. 2011/150

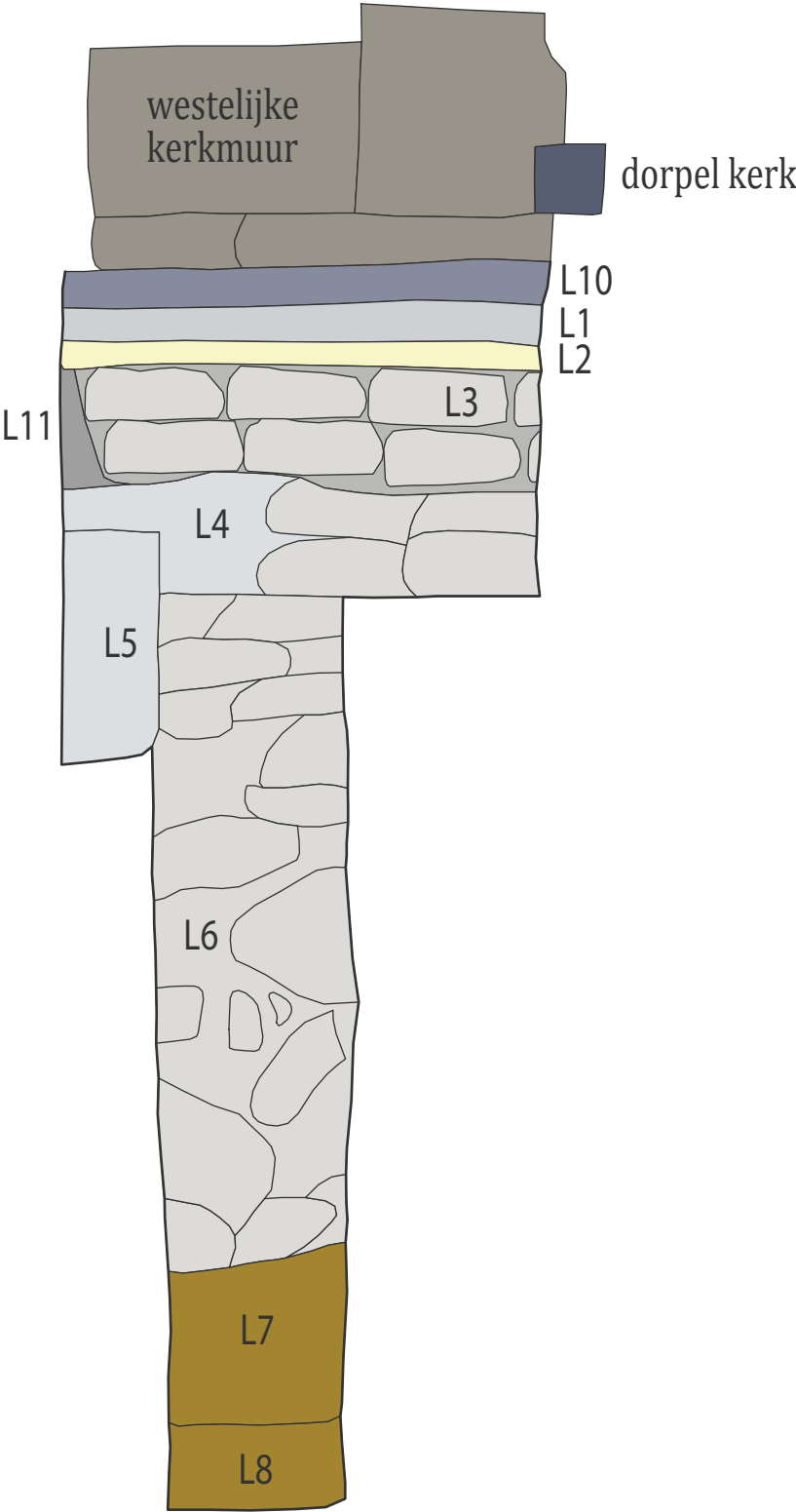
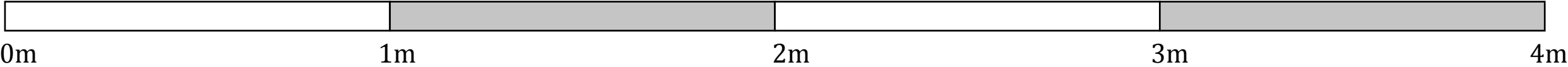

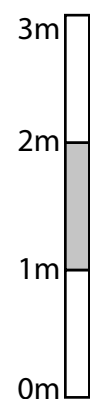
Archeologische
opgraving
Meise Sint-Martinuskerk

Bijlage 8
Profieltekening Put 12 Profiel 2

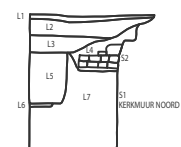
- Opgaande muur
- Vloerniveau in recente tegels
- Vloerfundering in cement
- Vloerfundering in zandmortel
- Fundering in kalkzandsteenblokken
- Puin
- Fundering in kalkzandsteenblokken
- Fundering in cement
- Zandleem

Verg.nr. 2011/150

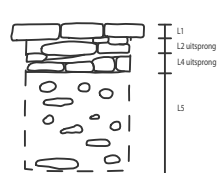

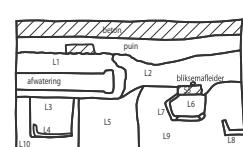
MESM11 PUT1 PROFIEL2

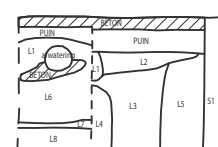
MESM11 PUT1 PROFIEL3

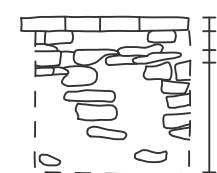
MESM11 PUT2 PROFIEL1

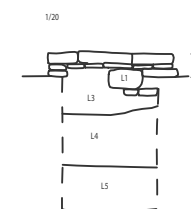
MESM11 PUT2 PROFIEL2

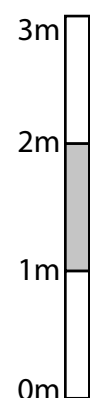
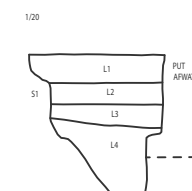
MESM11 PUT2 PROFIEL3

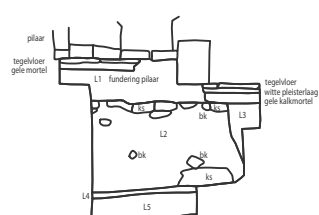
MESM11 PUT3 PROFIEL1

MESM11 PUT3 PROFIEL4

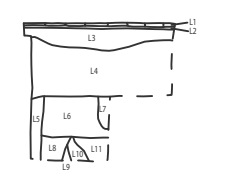
MESM11 PUT5 PROFIEL1

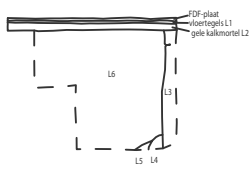
MESM11 PUT5 PROFIEL4

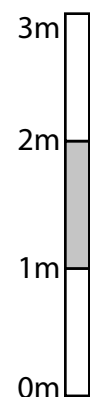
MESM11 PUT6 PROFIEL2

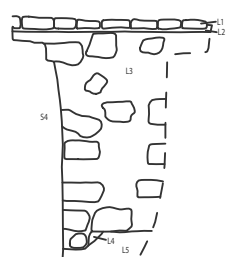
MESM11 PUT7 PROFIEL2

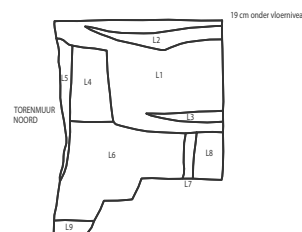
MESM11 PUT7 PROFIEL3

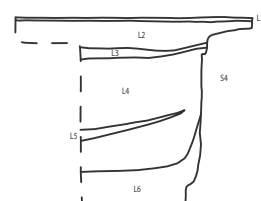
MESM11 PUT11 PROFIEL1

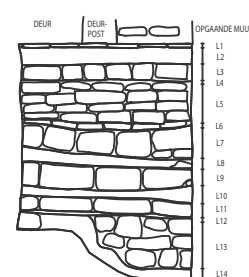
MESM11 PUT11 PROFIEL2

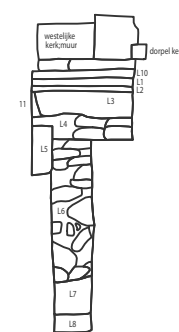
MESM11 PUT11 PROFIEL3

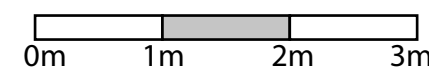
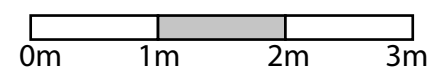
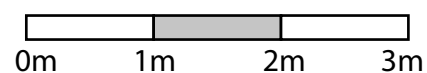
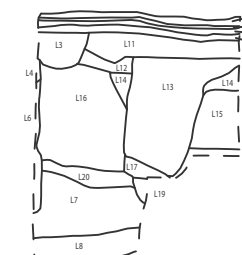
MESM11 PUT11 PROFIEL4

MESM11 PUT12 PROFIEL2

MESM11 PUT12 PROFIEL3

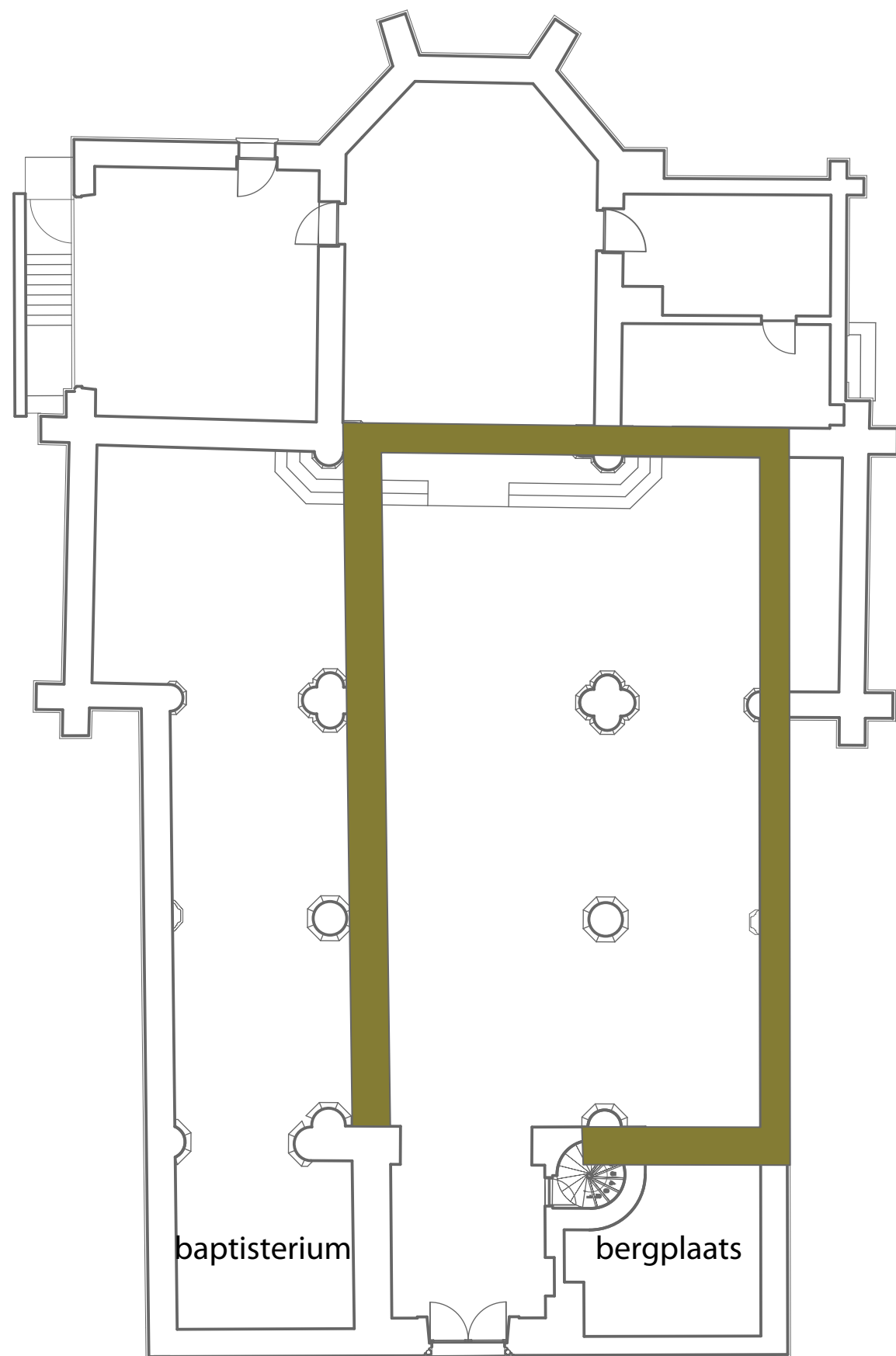

Archeologische opgraving Meise Sint- Martinuskerk 2011

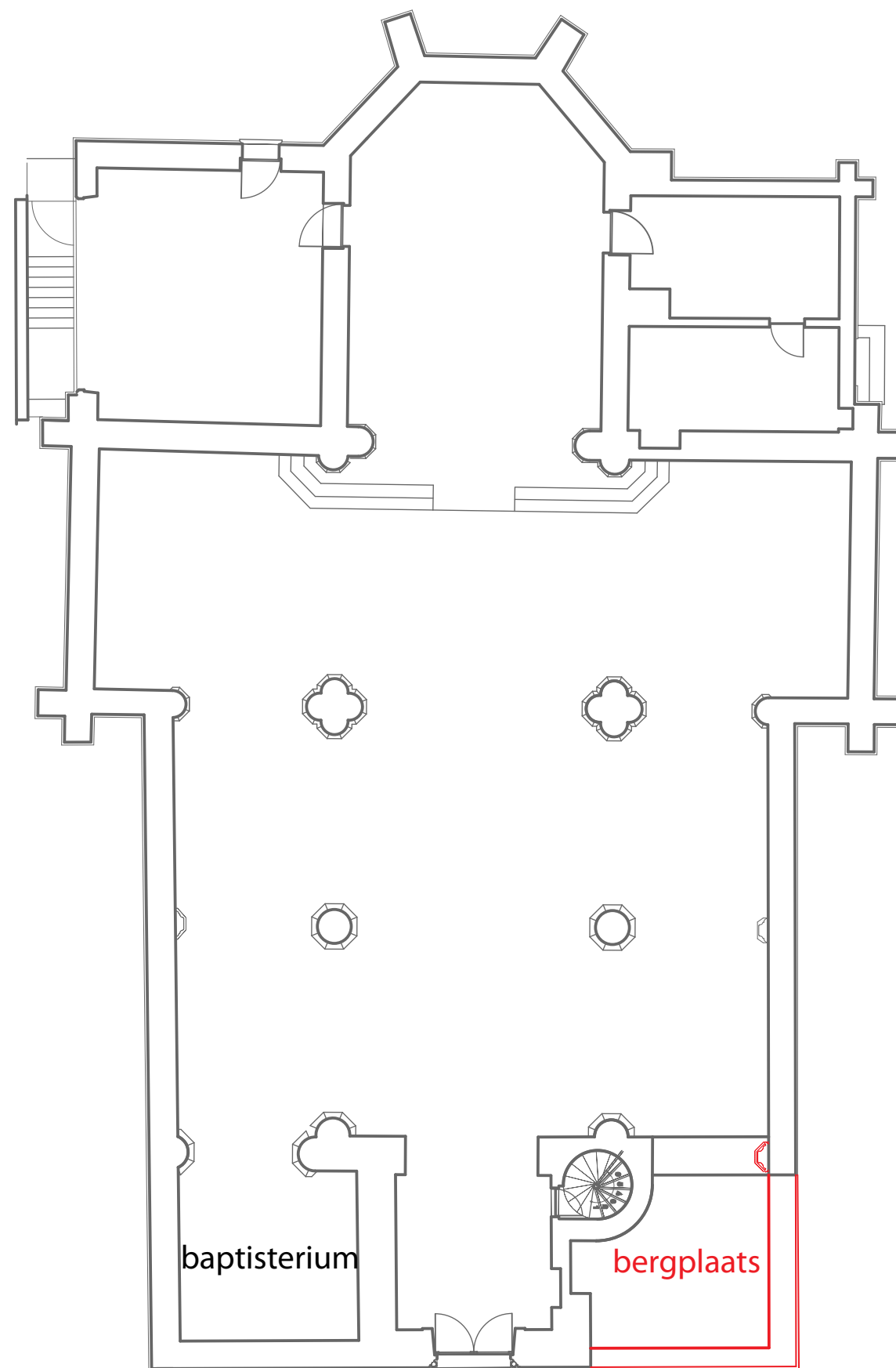
Bijlage 9
Overzicht van
alle profielen

Verg.nr. 2011/025

Reconstructie Romaans schip

Aanbouw bergplaats

40m

30m

20m

10m

0m

Archeologische
opgraving
Meise Sint-
Martinuskerk
2011

Bijlage 10

Reconstructie
Romaans schip

- Muren huidige kerk
- Muren Romaans schip

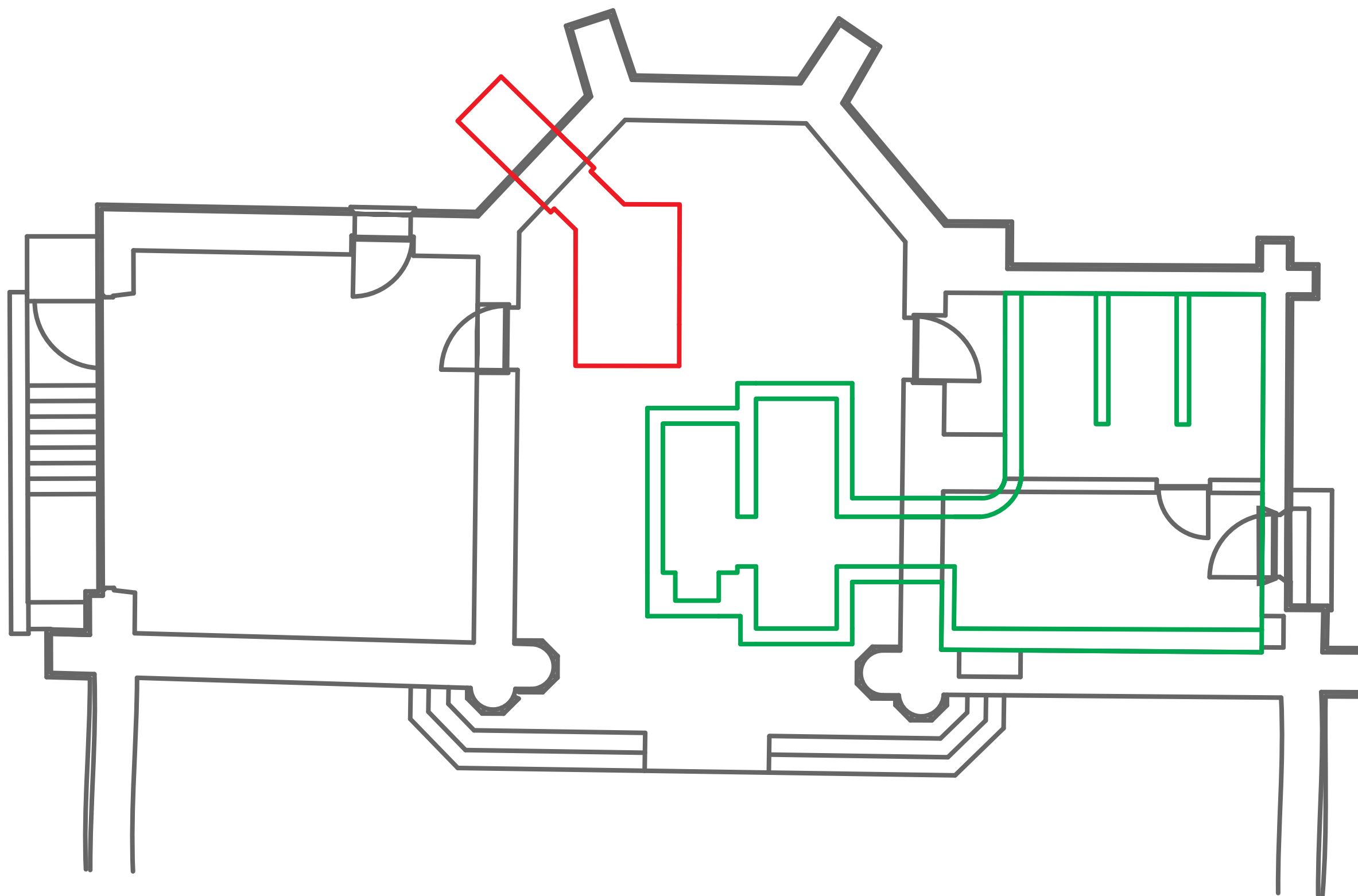
Aanbouw bergplaats

- Muren huidige kerk
- Muren aanbouw

Verg.nr. 2011/025

GROUP
MONUMENT

15m

10m

5m

0m

Archeologische
opgraving
Meise Sint-
Martinuskerk
2011

Bijlage 11
Ligging cryptes

- Muren huidige kerk
- Crypte
"Heren van Bouchout"
- Crypte
"Heren van Meise"

Verg.nr. 2011/025